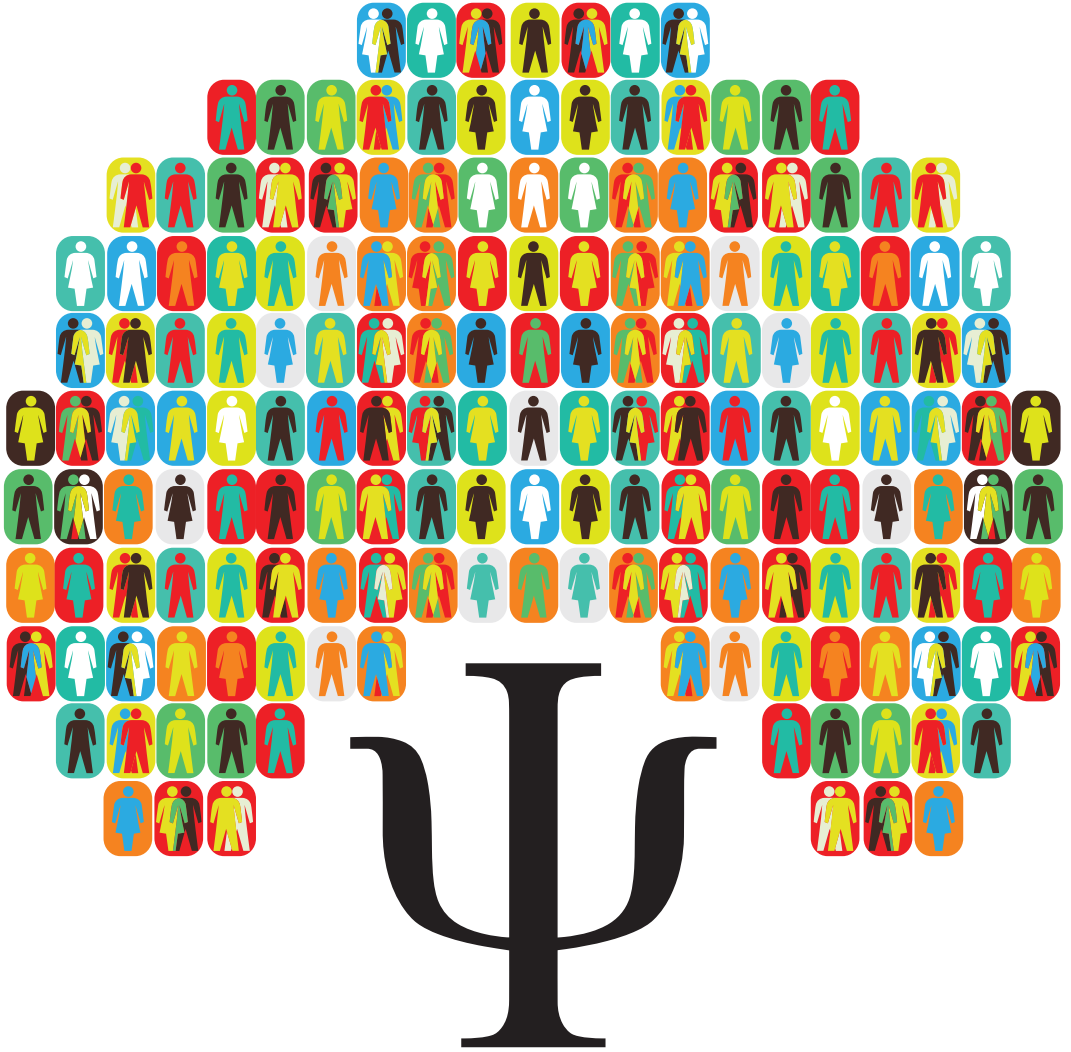

AYDIN İNSAN ve TOPLUM DERGİSİ

Yıl 3 Sayı 2 - Aralık 2017

Year 3 Issue 2 - December 2017 ISSN 2149-7206

İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ
FEN EDEBİYAT FAKÜLTESİ

İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ
AYDIN İNSAN ve TOPLUM DERGİSİ

Yıl 3 Sayı 2 - Aralık 2017
Year 3 Issue 2 - December 2017

İstanbul Aydın Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

Aydın İnsan ve Toplum Dergisi

ISSN: 2149-7206

İmtiyaz Sahibi

Dr. Mustafa AYDIN

Yazı İşleri Müdürü

Zeynep AKYAR

Editör

Prof. Dr. Mahmut ARSLAN

Yrd. Doç. Dr. Şahide Güliz KOLBURAN

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Mahmut ARSLAN

Yrd. Doç. Dr. Şahide Güliz KOLBURAN

Yrd. Doç. Dr. Burcu GÜDÜCÜ

Öğr. Gör. Elif Özge ERBAY

Dil

Türkçe

Yayın Periyodu

Yılda iki sayı: Aralık & Haziran

Akademik Çalışmalar Koordinasyon Ofisi

İdari Koordinatör

Gamze AYDIN

Türkçe Redaksiyon

N. Dilşat KANAT

Grafik Tasarım

Elif HAMAMCI

Yazışma Adresi

Beşyol Mahallesi, İnönü Caddesi, No: 38

Sefaköy, 34295 Küçükçekmece/İstanbul

Tel: 0212 4441428 - 20402

Fax: 0212 425 57 97

Web: www.aydin.edu.tr

E-mail: aitdergi@aydin.edu.tr

Baskı

Armoninuans Matbaa

Yukarıdudullu, Bostancı Yolu Cad. Keyap

Çarşı B-1 Blk. No: 24 Ümraniye / İSTANBUL

Tel: 0216 540 36 11 Fax: 0216 540 42 72

E-mail: info@armoninuans.com

Bilimsel Danışma Kurulu

Prof. Dr. Şuayip KARAKAŞ, İstanbul Aydın Üniversitesi

Prof. Dr. İbrahim Hakkı AYDIN, İstanbul Aydın Üniversitesi

Prof. Dr. Esin CANTEZ, İstanbul Aydın Üniversitesi

Prof. Dr. Ahmet Korkut TUNA, İstanbul Ticaret Üniversitesi

Prof. Dr. Abdülhaluk ÇAY, İstanbul Aydın Üniversitesi

Prof. Dr. Ertan EĞRİBEL, İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Zeki ARSLANTÜRK, İstanbul Aydın Üniversitesi

Prof. Dr. Kenan GÜRİSOY, İstanbul Aydın Üniversitesi

Prof. Dr. Nihal MAMATOĞLU, Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Prof. Dr. Ömer ÖZYILMAZ, İstanbul Aydın Üniversitesi

Prof. Dr. Uğur TEKİN, İstanbul Aydın Üniversitesi

Doç. Dr. Ahmet AKIN, Sakarya Üniversitesi

Doç. Dr. Ufuk ÖZCAN, İstanbul Üniversitesi

Doç. Dr. Neylan ZİYALAR, İstanbul Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Engin EKER, İstanbul Aydın Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Hakan İŞÖZEN, İstanbul Aydın Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Meltem NARTER, Üsküdar Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Gökçen ÇATLI ÖZEN, İstanbul Aydın Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Mesut YAVUZ, İstanbul Aydın Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Vildan GÜLPINAR DEMİRCİ, İstanbul Aydın Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Zeynep SET, Nuh Naci Yazgan Üniversitesi

İçindekiler - Contents

Suç Davranışına Etki Eden Psikopatolojik Süreçler Psychopathological Processes Affecting Crime Behavior <i>Derya DENİZ</i>	1
Osmanlı Devleti'nde Çalışma Ahlakı Ve İktisadi Uygulamalar Work Ethics And Economic Applications In The Ottoman Empire <i>Arş. Gör. Fatma Nur ŞENGÜL</i>	9
Haset, İmrenme ve Kıskançlık Duygu Durumlarının Ayırıştırılması Decomposition of Grudge, Envy And Jealousy Situations <i>Yeliz B. POLAT</i>	29
Belediyelerde Katı Atıkların Geri Dönüşümü: Başakşehir Belediyesi Örneği The Return Of Solid Wastes In Municipalities: Basaksehir Municipality Sample <i>Şenol TEN</i>	43

Editörden

Sayın Okuyucu;

İstanbul Aydın Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Psikoloji ve Sosyoloji bölümlerinin birlikte çıkarttığı dergimizin beşinci sayısında buluşmak, bizim için yine büyük bir gurur ve mutluluk... Birbirinden yarar sağlayarak gelişen farklı disiplinleri ortak bir zeminde birleştirmek ve bu iki değerli alana katkıda bulunmak dileğiyle dört makaleden oluşan yeni sayımızı sizlere sunmanın heyecanı içindeyiz.

İlk Makalemiz İstanbul Kültür Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü, Yrd. Doç. Dr Derya DENİZ'in yazdığı Suç Davranışına Etki Eden Psikopatolojik Süreçler makalesidir.

İkinci makalemiz Üniversitemiz Sosyoloji Bölümü araştırma görevlisi Fatma Nur ŞENGÜL tarafından yazılan Osmanlı Devleti'nde Çalışma Ahlakı ve İktisadi Uygulamalar adlı makaledir. Bu makalede, çalışma ahlakının şekillenmesinde rol oynayan ahilik teşkilatı, lonca sistemi, tımar sistemi ve iktisadi uygulamalar konu edinilecektir.

Üçüncü ve dördüncü makalelerimiz bizim için ayrı bir gurur kaynağıdır çünkü üniversitemiz yüksek lisans mezunu genç akademisyen adaylarımız tarafından kaleme alınmışlardır. Üçüncü makalemiz Yeliz POLAT'ın Haset, İmrenme Ve Kiskançlık Duygu Durumlarının Ayrıştırılması başlıklı çalışmadır. Son makalemiz ise, Şenol TEN tarafından yazılan Belediyelerde Katı Atıkların Geri Dönüşümü: Başakşehir Belediyesi Örneği adlı çalışmadır.

İyi okumalar diler, saygıyla sunarız.

Prof. Dr. Mahmut ARSLAN

Suç Davranışına Etki Eden Psikopatolojik Süreçler

Derya DENİZ¹

Özet

Suç, insanlık tarihinin başlangıcından günümüze dek sürekli var olan bir sorun olup, sosyal bir varlık olan insanın, üstesinden gelmek için farklı yollar aradığı problemlerden biridir. Bireyin, içinde yaşadığı toplum tarafından onaylanmayan ve aynı zamanda bir çözüm biçimine bağlanması gereken sosyal problem olarak da görülmektedir. Suçun tasvirini yapan değişik bilim dalları ise suç eylemini, ortak paydada toplum normlarından sapan bir davranış olarak tanımlamaktadır. Özellikle şiddet davranışlarına bakılacak olursa, bir kimsenin gösterdiği şiddet davranışı kendini koruma saikiyle gerçekleşmiyorsa, daha önce psikiyatrik bir tanı almamış dahi olsa “patolojik” olarak değerlendirmeye alınabilmektedir. Bu doğrultuda ortaya çıkan suç davranışı ise psikopatoloji düzlemi içerisinde ele alınabilir. Psikiyatri hastalarının büyük çoğunluğu ile suç davranışı arasında bir ilişki saptanmazken belli başlı bozukluklar ile suç davranışı arasında daha belirgin bir ilişki görülebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Psikopatoloji, suç davranışı, adli psikoloji, adli psikiyatri, cezai sorumluluk

Psychopathological Processes Affecting Crime Behavior

Abstract

Crime, is a problem that exists daily from the beginning of human history. People are looking for different ways to overcome this problem. Crime is also a form of behavior that is not endorsed by society at the same time. The delivery of a solution is the expected social problem. The different branches of science that portray crime describe criminal activity as a deviation from norms of society. If a violent behavior is carried out to

¹*Derya Deniz, İstanbul Kültür Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü, Yrd.Doç.Dr.
e-mail:d.deniz@iku.edu.tr*

protect itself, it is considered “pathological” in the psychiatric direction. The criminal behavior that emerges in this direction may handled within the plane of psychopathology. While there is no relationship between the great majority of psychiatric patients and criminal behavior, more specific relationship can be seen between some of disorders and criminal behavior.

Keywords: *Psychopathology, criminal behavior, forensic psychology, forensic psychiatry, criminal responsibility*

Bir Davranış Biçimi Olarak Suç

Hukuki olarak tanım yapmak gerekirse suçun, anlama ve isteme yeteneğine sahip bir kimsenin kusurlu iradesinin kasıtlı veya ihmali bir hareketle meydana getirdiği, yasadaki tanıma uygun, hukuki kurallara aykırı ve yaptırım olarak bir ceza ya da güvenlik tedbirinin uygulanmasını gerektiren bir eylem olarak tanımlandığı söylenebilir (Köksal ve Eliş, 2011). Bireyin içinde yaşadığı toplum tarafından onaylanmayan ve aynı zamanda bir çözüm biçimine bağlanması gereken sosyal problem olarak da görülmektedir (Kızmaz, 2005) Suç işleyen kişinin ister kasten ister kaza ile suç eylemini gerçekleştiren ve gerçekleştirdiği bu eylem sonucunda çoğu kez cezai yaptırımla karşılaşan kimse olduğu görülmektedir (Nazlıdır, 2010).

Literatürde suçun kaynağını açıklayan görüşler iki farklı düşünce etrafında toplanmaktadır. Bunlardan birincisi suçun, insanın özgür seçimi olduğu yönündedir. Bu görüşe göre iç ödülleri (hoşlanmak, eğlenmek, heyecan ya da korku duymak..vs), kişisel ve psikolojik ödülleri (stres, gerginlik ya da bunalmayı gidermek, sorumluluktan kaçmak), ekonomik ödülleri, sosyal ödülleri ya da politik ödülleri nedeniyle kişiler suç işlemeyi iradi olarak tercih etmektedir (Ayna, 2005).

İkinci görüş ise, suçlu davranışın özgür bir tercih değil de bunun ortaya çıkmasına yol açan koşulların varlığını kabul eden teorisyenlere aittir. Biyolojik, psikolojik, sosyolojik suç teorileri, genetik anormallikler, fiziksel anormallikler, yetersiz sosyalizasyon, taklit, öğrenme gibi faktörler suçlu davranışa neden olabilir (Ayna, 2005).

Özellikle şiddet davranışlarına bakılacak olursa, bir kimsenin gösterdiği şiddet davranışı kendini koruma saikiyle gerçekleşmiyorsa, daha önce psikiyatrik bir tanı almamış dahi olsa “patolojik” olarak değerlendirmeye

alınabilmektedir. Meydana gelen şiddet eylemi, bireyin kişilik gelişiminin belli dönemlerinde meydana gelen blokajlar ya da travmatik bir yaşantı ile açıklanabilir. Bu doğrultuda ortaya çıkan suç davranışı ise psikopatoloji düzlemi içerisinde ele alınabilir (Oral, 2010).

Psikopatoloji ve Suç Davranışı

Toplumdaki yaygın kanının aksine psikopatoloji tanısı olan hastaların büyük çoğunluğu ile suç davranışı arasında bir ilişki saptanmazken belli başlı bozukluklar ile suç davranışı arasında daha belirgin bir ilişki görülebilmektedir. Elbette bu durum makalede belirtilen tanılardan biri ya da daha fazlasını almış kişilerin büyük bir çoğunluğunu kapsamamaktadır. Bununla birlikte literatürde Şizofreni ve pozitif semptomları kapsayan benzeri bozukluklar, Bipolar Bozukluk, Depresyon ve İkinci Eksen Bozuklukları'nda yer alan kişilik bozukluklarından biri veya daha fazlasının tanı kriterlerini karşılamak şiddet ve/veya suç davranışının meydana gelme riskini arttırabilmektedir (Oral, 2014).

Özellikle şiddet içeren suç davranışlarının psikopatoloji ile ilişkisine bakıldığında; şizofrenlerde (özellikle paranoid formunda) şiddetin motivasyonu bir hezeyana bağlı olabilirken Manik Bozukluklarda sıklıkla patlayıcı ve taşkın bir afekt bu kişileri şiddete eğilimli hale getirebilir. Bu durumun sebepleri araştırıldığında, hezeyan ve halüsinasyonların yokluğunda bile başkalarına nötral gelen afektif uyarınlar ile çağrışımların Şizofren ve Bipolar bozukluğu olan hastalar tarafından daha tehdit edici algılanabildiği bulgulanmıştır (Oral, 2014). Şizofreni ve Bipolar tanısı almış kişilerde eştanı olarak Madde Kötüye Kullanımı bulunduğunda ise bir suç davranışı gösterme riskleri oldukça artmaktadır (Volavka, 2012).

Şiddet davranışı nedeniyle adli kayıtlara geçen şizofreni hastalarının yaşam öykülerine bakıldığında, çocukluk çağı istismarı veya ihmali, ebeveynlerin antisosyal davranışları ya da stresli yaşam olayları oldukça yaygın olarak görülmektedir (Van Dorn ve ark.,2013). Yine polis kayıtlarına göre şiddet davranışı gösteren Bipolar Bozukluk gösterenlerde komorbid olarak Borderline Kişilik Bozukluğu tanısı ve çocukluk çağı travmalarının varlığı dikkat çekmektedir. (Garno ve ark., 2008). Yaşam boyu saldırgan davranışlar göstermede Bipolar I ve Bipolar II tanılarının yaygınlığı %25.34 ve %13.55 olarak bulgulanmıştır. Manik epizodda meydana gelen grandiyozite, yüksek kendine güven ve öfke nöbetleri ile bu risk

her zaman daha yüksektir. Mani sürecinde cinsel taciz, dolandırıcılık ve hırsızlık suçlarının da işlenebildiği görülmektedir (Grant ve ark., 2005).

Depresyon tanısı almış kişilerin impulsif olarak işlediği cinayetlerde narsisistik yaralanma, kişinin aşağılandığı algısı ya da utanç duygusu gibi sebeplerin suç motivasyonunu oluşturabildiği görülmektedir (Rosenbaum,1990). Şiddet davranışı gösteren depresif hastalarda sanrıların varlığı dikkat çekmektedir. Psikotik ya da ağır depresyonda sıklıkla cinayet sonrası intihar görülebilmektedir (Oral, 2010). Kendine güven duygusunda düşüş, benlik saygısının yitirilmesi, çaresizlik ve umutsuzluk hisleri; duygusal yükün taşınamaması ile meydana gelen dissosiyasyon bazı depresif hastalarda şiddet davranışına zemin hazırlamaktadır (Malmquist, 1995). Başka bir araştırmaya göre hırsızlık suçu işlemiş olanlarda istatistiki olarak anlamlı sayıda kişinin depresyon kriterlerini karşıladığı belirtilmektedir (Faulk, 1994).

Kişilik Bozukluklarında ise dürtü kontrol ve duygu düzenlemede meydana gelen zorluklar şiddet riskini arttırabilmektedir. Kişilik bozukluğuna sahip kimseler çoğunlukla paranoid bir kognisyona sahip olup dış dünyada meydana gelen nötral olayları narsisistik bir saldırı olarak algılayabilmektedirler. Nadiren egosintonik duruma gelebilirler (Esbec ve Echeburura, 2010). Her bir kişilik bozukluğunun suça yön veren farklı nitelikleri olduğu görülmektedir. Özellikle insan ve hayvanlara yönelik eziyet etmede Sadistik Kişilik Bozukluğu; impulsif suçlarda Borderline Kişilik Bozukluğu, Antisosyal Kişilik Bozukluğu, Paranoid Kişilik Bozukluğu ve Narsistik Kişilik Bozukluğuna sahip olmak risk unsuru iken; sadece cinsel suçlarda diğer kişilik bozuklukları ile birlikte Şizoid Kişilik Bozukluğu bir risk unsuru olarak öne çıkabilmektedir (Stone, 2007). Birçok kişilik bozukluğu hastası şiddet davranışı koşullarını göstermekle birlikte komorbid bir tanıya daha sahiptir ve Madde Kötüye Kullanımının eşlik ettiği durumlarda şiddet davranışı sergileme riski artmaktadır (Esbec ve Echeburura, 2010).

Antisosyal Kişilik Bozukluğu gösteren kişiler engellenmeye dayanma eşiği düşük, empati becerisi gelişmemiş, kontrolsüz ve sosyal ilişkilerini devam ettiremeyen kişiler olarak tanımlanır (Gelder ve ark., 1994). Kumka, kriminal olan Antisosyalleri genel olarak “etik ve ahlak yönelimlerini kaybetmiş, kendi kurallarına göre yaşayan, soğukkanlı, tehdit ve şiddeti

kendi istek ve ihtiyaçlarını tatmin etmek amacıyla kullanan, sosyal normları ve başkalarının haklarını aşağılayıcı tavırlar içinde olan kimseler” olarak tanımlamaktadır (Bartol ve Bartol, 2012). Antisosyal Kişilik Bozukluğu tanısına sahip kişiler, hapisane popülasyonunda oldukça yaygındır. Bir çalışmaya göre tutukluların %50 ile %80’i arasında bir oranının Antisosyal Kişilik Bozukluğu tanı kriterlerini karşıladığı belirtilmektedir (Hare,1998). Antisosyallerde çocuk istismarı %10-15 arası, tecavüz suçu ise %40-50 arasında görülebilmektedir. Cinsel saldırı suçlarında motivasyonun genellikle kızgınlık, kin, sadizm ya da fırsatçılık gibi sebeplerle meydana geldiği yönünde bilgiler bulunmaktadır (Bartol ve Bartol, 2012).

Paranoid Kişilik Bozukluğuna sahip kişilerin şüphecilik, aşırı duyarlılık ve stres yüklü durumları, onları sürekli kızgın ve kontratak halinde tutmaktadır. Fiziksel ya da sözel saldırganlık yoluyla suça karışabilirler (Rigonatti ve ark.,2006). Başarı ve takdir görme ihtiyacı içinde olan Narsisistik Kişilik Bozukluğunda malin özellikler belirgin olduğunda cinsel saldırı ve cinsel istismar suçları daha fazla görülebilmektedir. Bu bozukluğa sahip kimseler narsisistik bir yaralanma karşısında impulsif olarak şiddet eylemi gerçekleştirebilirler (Nestor, 2002). Borderline Kişilik Bozukluğunda ise dürtüsellik, kimlik duygusunda kısıtlılık, duygusal düzensizlikler ve madde kötüye kullanımı gibi faktörler şiddet içeren suç davranışlarına neden olabilmektedir (Ebreç ve Echeburura, 2010).

Şizoid Kişilik Bozukluğuna sahip kimseler şiddet davranışı ile karakterize edilmemelerine rağmen, kişisel alanları ihlal edildiğinde ve rahatsız edildiklerinde ani öfke patlamaları gösterebilirler. Düşük öz saygı ve sosyal beceri eksikliği kızgınlık duygularını artırır. Majik düşüncelere sahip olan, telepati ve paranormal yeteneklerinin olduğunu savunan Şizotipal Kişilik Bozukluklarında plansız ve ani gelişen şiddet davranışları görülebilir ve öngörmek güçtür (Coid ve ark., 2006).

Bağımlı ve Kaçınan Kişilik Bozukluklarına sahip kimselerin, özsaygılarının ve sosyal becerilerinin oldukça kısıtlı olduğu söylenebilir. Bu yüzden yoğun kaygı yaşarlar. Gerçek ya da hayali bir reddedilme ardına suç davranışına girebilirler. Bağımlı Kişilik Bozukluğunda cana yönelik suçlar meydana gelebilirken Kaçınan Kişilik Bozuklukları daha çok cinsel içerikli suçlar işleyebilmektedirler (Ebreç ve Echeburura, 2010).

Sadistik Kişilik Bozukluğuna sahip kişiler, sıklıkla şiddet ve cinsel saldırı suçları işlerler. Parafilin eşlik ettiği durumlarda daha tehlikeli hale gelirler. Sadistik Kişilik Bozukluğu olan kimseler antisosyal ve dürtüsel eğilimlere sahiptir. Sosyal yönden geri çekilmişlerdir. Şiddet içeren seks fantezilerine sahiptirler. Madde kötüye kullanımları eşlik eder. Kendi şiddet eylemlerini titiz ve özenli bir şekilde planlarlar. Yaşam biçimleri sayesinde kendilerini iyi sakladıkları söylenebilir (Marshall, 2007).

Sonuç

Suçun tasvirini yapan değişik bilim dalları suç eylemini, ortak paydada toplum normlarından sapan bir davranış olarak tanımlamaktadır (Burkay, 2008). Öteden beri psikiyatrik hastalıklar ve suç davranışı arasında doğrudan bir ilişki kurulmaya çalışılsa da psikopatoloji tanısı olan çoğu kimsenin suç olarak nitelendirilecek davranış biçimlerine sahip olmadığı bilinmektedir. Ancak suç işleyen kişilerin bir kısmının –hastalığın doğası nedeniyle- bazı suç türlerini işlemede daha fazla riske sahip olduğu araştırmalarda belirtilmektedir. Elbette önceden tasarlayarak planlanan ve eyleme dökülen suç davranışları ceza yargılamasında farklı şekilde ele alınır. Bununla beraber -bozukluğa göre değişmekle birlikte- ruhsal patolojinin yarattığı düşünme, hissetme, değerlendirme, karar verme ya da dürtü kontrolüne yönelik birtakım bozulmalar hukuki olarak norm dışı davranışların oluşmasına sebebiyet verebilmektedir. Özellikle cezai ehliyet ve cezai sorumluluk konularında suç anına ilişkin olarak her bir bozukluğun “anlama ve isteme” yeteneğinde, işleyeceği fiilin sonuçlarını öngörme yeteneğinde yaratacağı işlev kaybına yönelik açıklama ve araştırmalar önem arz etmektedir. Klinik örneklemede psikopatolojiye ilişkin tanı koyma aracı olarak kullanılan DSM V ve ICD gibi rehber kitaplar adli süreçteki incelemelere ilişkin ihtiyaçları tam olarak karşılayamamaktadır. DSM V’in ön sözünde, kitaptaki tanı kriterlerinin cezai değerlendirmedeki ihtiyaca cevap veremeyebileceği, tanı kriterleri dışında bilgi toplama ve ek ölçme değerlendirme araçlarına ihtiyaç bulunduğu açıkça belirtilmektedir (Deniz, 2017). Adli ruhsal muayenelerde, kimi bozuklukların suç davranışına yön verebilecek özelliklerini dikkate almak; suç davranışı ve failin akıl sağlığına ilişkin zamansal kesişmeyi bu bağlamda incelemek hukuki süreçlere büyük katkı sağlayacaktır. Bununla birlikte psikopatolojik süreçlerin yaratabileceği risklere ilişkin bilgiler -modern ceza hukukunun bakış açısıyla- kişilerin “sosyal tehlikelilik” durumuna yönelik önleyici sağlık politikalarının uygulanması ya da suç davranışı sonrasındaki tedavi programlarının oluşturulması açısından önemlidir.

Kaynakça

- [1] Ayna, Y.E. (2005). Suç İşlemiş Çocuklarda Aile Değerlendirme ve Psikopatolojik Bulgular, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- [2] Bartol,C.R.,Bartol, A.M. (2012). Introduction to Forensic Psychology, Research and Application, California: SAGE Publications, pp.258-259
- [3] Burkay, S. (2008) Suç Teorileri ve Suç Olgusu: Antalya Örneği, Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- [4] Coid, J., Yang, M., Roberts, A., Ullrich, S., Moran, P., Bebbington, P., Brugha, T., Jenkins, R., Farrell, M., Lewis, G., Singleton, N. (2006). "Violence and Psychiatric Morbidity in a National Household Population- a report from British Household Survey", American Journal of Epidemiology, 164(1):1199-1208
- [5] Deniz, D.(2015) Suça Karışan Bireylerde Çocukluk Çağı Travmaları ve Dissosiyatif Yaşantıların Sıklığı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü.
- [6] Dolu, O.,Sözer, M.A., Başbüyük, O., Karakuş, Ö.,Geleri, A., Uludağ, Ş. (2012). Kriminoloji, Eskişehir: TC Anadolu Üniversitesi Yayını No:2736, s.3
- [7] Esbec,E., Echeburura, E. (2010). "Violence and Personality Disorders, Clinical and Forensic Implications", *Actas Esp Psiquiatr*, 38(5):249-261
- [8] Faulk, M.(1994). Basic Forensic Psychiatry, Cambridge:Blackwell Scientific Publications, p.83-92.
- [9] Garno J.L., Gunawardane, N., Goldberg J.F.(2008). "Predictors of Trait Aggression in Bipolar Disorder", *Bipolar Disorder*, 10:285-292.
- [10] Gelder,M., Gath,D., Richard,M. (1994). Cencise Oxford Textbook of Psychiatry, London:Oxford University Press, p.78-79.
- [11] Grant, B.F., Stinson, F.S., Hasin, D.S., Dawson, D.A., Chou, S.P., Ruan, W.J., Huang, B. (2005). "Prevalence, Correlates, and Comorbidity of Bipolar I Disorder and Axis I and II Disorders: Results From the National Epidemiologic Survey on Alcohol and Related Conditions", *Journal of Clinical Psychiatry*, 66(10):1205-1215.

- [12] Köksal, F., Eliş, Y.Y. (2011). *Hukuk Sisteminde Suç ve Unsurları*, Ankara: Teftiş Kurulu Başkanlığı.
- [13] Kızmaz, Zahir (2002). “Ekonomik Yapı ve Suç: Bazı Araştırma Bulguları Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2):279-304.
- [14] Malmquist, C.P. (1995). “Depression and Homicidal Violence”, *International Journal of Law and Psychiatry*,18(2):145-162.
- [15] Marshall, W.L.(2007). “Diagnostic Issues, Multiple Paraphilias and Comorbid Disorders in Sexual Offenders: Their Incidence and Treatment”, *Aggression and Violent Behavior*, 12:16-35.
- [16] Nazlıdır, Merve (2010). *Kasten Adam Öldürme ve Teşebbüs Suçlarında Psikososyal Özelliklerin İncelenmesi: Suç Analizi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- [17] Nestor,P. (2002). “Mental Disorders and Violence”, *American Journal of Psychiatry*, 159:1973-1978
- [18] Oral, T., Ç. (2010). *İki Uçlu Duygulanım Bozukluklarında Şiddet Davranışı ve Cezai Sorumluluk*, İstanbul:İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Tıpta Uzmanlık Tezi.
- [19] Rigonatti,S.P.,Serafim,A.P.,Caires,M.A.,Guerra,A.H.,Arboleda,F.J.(2006). “Personality Disorders in Rapists and Murderers From a Maximum Security Prison in Brazil”, *International Journal of Law and Psychiatry*, 29:361-369.
- [20] Rosenbaum, M. (1990). “The Role of Depression in Couples Involved in Murder- Suicide and Homicide”, *American Journal of Psychiatry*, 147:1036-1039.
- [21] Stone, M.H.(2007). “Violent Crimes and Their Relationship to Personality Disorders”, *Personality and Mental Health*, 1:138-153 .
- [22] Volavka, J. (2013). “Violence in Schizophrenia and Bipolar Disorder”, *Psychiatria Danubina*, 25(1):24-33.
- [23] Van Dorn, R., Volavka, J., Johnson, N.(2012). “Mental Disorder and Violence: Is There a Relationship Beyond Substance Use?” *Social Psychiatry Psychiatric Epidemiology*, 47:487-503.

Osmanlı Devleti'nde Çalışma Ahlakı ve İktisadi Uygulamalar¹

Arş. Gör. Fatma Nur ŞENGÜL²

Özet

XIX. yüzyılda Avrupa toplumlarında sanayileşmenin ve modernleşmenin etkisiyle kapitalistleşme sürecinin başladığı öne sürülmektedir. Günümüz dünyasında ise kapitalizm hemen hemen bütün toplumlara sirayet etmektedir. Geçmişten günümüze bu toplumlar ele alındığında kuruluş ve gelişme dönemlerinde Osmanlı Devleti'nin kapitalizmden uzak bir görünüm sergilediği fark edilmektedir. Osmanlı Devleti'nde Tımar Sistemi, kapitalizmin unsuru olan özel mülkiyete izin vermezken, Ahilik teşkilatı ve Loncalar çalışma ahlakının şekillenmesinde belirleyici rol oynamaktadır. Osmanlı Devleti'nin temel yapı taşı olan Tımar Sistemi, ahilik, lonca kurumu ve uygulanan iktisadi politikaların kapitalist sisteme kapı aralamadığı ancak Avrupa'da yaşanan endüstriyel devrimin etkisiyle kapitalizmin bu toplumda da gelişme sergilemeye başladığı görülmektedir. Çalışmamızda, çalışma ahlakının şekillenmesinde rol oynayan ahilik teşkilatı, lonca sistemi, Tımar Sistemi ve iktisadi uygulamalar, nitel analiz tekniği olan tarihsel dokümantasyonlar ve belgeler veri olarak kullanılarak ele alınmaktadır.

***Anahtar Kelimeler:** Ahilik Teşkilatı, Tımar Sistemi, Lonca, Çalışma Ahlakı*

¹ Bu makale "İslam Çalışma Ahlakı ve İktisadına Din Sosyolojik Bir Bakış" isimli yüksek lisans tezinden elde edilmiştir.

² İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Araştırma Görevlisi e posta: fnyilmaz@aydin.edu.tr.

Work Ethics And Economic Applications In The Ottoman Empire

Abstract

It is argued that in the 19. Century, the process of capitalization has begun in European societies with the effects of industrialization and modernization. And in today's world, capitalism is apparent in nearly all societies. When these societies are reviewed, it is observable that the Ottoman Empire is remote to capitalism in the foundation and development periods. While the Ottoman Manorial System(Tımar) disallows private property, the Ahi-Order and the Guilds play a significant role in the development of work ethic. It is prominent that the Manorial System, the Ahi-Order, the Guilds and the economic applications are devoid of capitalistic influences but the effects of the industrial revolution in Europe caused capitalism to develop in the society. In our research, historical documents and records of the Ahi-Order, the Guild System, the Manorial System and the economic applications are reviewed in qualitative data analysis.

Keywords: *Ahi-Order, Manorial System, Guild, Work Ethic*

1. Giriş

Türkiye Cumhuriyeti kurulmadan önce Osmanlı Devleti'nde kapitalizme ait olan unsurları görmek pek mümkün değildir. Kapitalizme ait olan biriktirme, art değer arayışı, kâr anlayışı ve yabancılaşma gibi değerler İslam dininin değerleriyle tezatlık gösterse de kapitalist değerlerle İslam toplumlarında da karşılaşılmaktadır. Osmanlı Devleti'nden başlayarak günümüz Türkiye'sine kadar geçen evrede bu değerleri ve bu değerlerin etkisini görmek mümkündür. Osmanlı Devleti'nde kapitalist değerlere kuruluş döneminde ve gelişim gösterdiği 16 ve 17. yüzyılda rastlamak mümkün değil iken, Avrupa'da yaşanan endüstriyel devrimin etkisiyle beraber bu değerleri görmek olanaklı hale gelmektedir. Osmanlı Devleti'nin yıkılmasıyla beraber kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde de bu kapitalist değerler gelişerek günümüze kadar gelmektedir.

Osmanlı Devleti döneminde Tımar sistemi özel mülkiyete olanak vermezken, ahilik ve lonca teşkilatı çalışan esnafın belli bir ahlak bilincine sahip olmasını sağlamaktadır (Arslan, 2012:141-142). Yine aynı şekilde bu dönemde uygulanan muamele, narh vb. iktisadi uygulamaların, kapitalizmin gelişmesini engellemiş olduğu iddia edilmektedir. Ancak,

Pamuk'un (2007: 27)'de de belirttiği üzere Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde bu uygulamaların çöktüğünü ve yavaş yavaş kapitalizmin kendini hissettirdiğini söylemek mümkündür. Kapitalizmin var olan yapılarla ilişkileri ise yeni çelişkiler ve çıkar birliklerinin oluşmasına neden olmakta, ekonomi, hukuk, devlet ve ideoloji alanlarında birçok dönüşümü beraberinde getirmektedir (Pamuk, 2007: 27). Bu dönüşüm sonucunda da geçmişten gelen geleneksel çalışma ahlakı ve iktisadında yenilikler söz konusu olmuştur.

Çalışmamızda da Osmanlı Devleti'nde çalışma ahlakı ve iktisadının belirleyici unsurları nelerdir ve bu unsurların Osmanlı Devleti'nde yansıması nasıldır sorunun cevabını aramak amaçlanmaktadır. Bu minvalde çalışmamızda Tımar Sistemi, Ahilik ve Lonca anlayışı, Osmanlı Devleti'nde uygulanan iktisadi politikalar sırasıyla ele alınmakta ve geçmişten günümüze İslam Toplumlarda iş ahlakı ve iktisadında yaşanan değişim ve dönüşüm Osmanlı Devleti nezdinde ele alınmaktadır. Çalışmamızda da nitel analiz tekniği olan, tarihsel dokümantasyonlar ve belgeler veri olarak kullanılmaktadır.

2. Tımar Sistemi

Yerleşik tarıma dayalı tüm toplumlarda egemen kesimler aynı soruya yanıt aramıştır: *“Tarımsal üretimin bir bölümü üreticilerden nasıl çekip alınacak? Bir başka deyişle tarımsal artığa nasıl el konacak ve bu artığın bir bölümüyle de bir ordu nasıl kurulacak, nasıl beslenecektir?”* Kapitalizm öncesi toplumlarda para kullanımının çok olması nedeniyle, bireylerden toprak kirası ya da vergisi biçiminde nakit olarak bir para toplanması olanaklı görülmemektedir. Öte yandan, bu toplumlarda teknolojik olanakların da sınırlı kalması nedeniyle, üretilen ürünün fazlasının toplanması, pazara çıkarılarak paraya dönüştürülmesi ve sonra da askerlere maaş olarak dağıtılması güç bir durumdur. Bu koşullarda her toplumsal yapı her egemen güç kendi tarihsel özellikleri ve yapıları çerçevesinde, bu konuya bir çözüm aramıştır ve Tımar Sistemi de bu meseleye Osmanlı toplumunun kendi koşulları içerisinde verilen yanıtı olmuştur (Pamuk, 2007: 41).

Tımar, Osmanlı toplumunda devletin sahip olduğu toprakları, askerî ve idari amaçlar doğrultusunda paylaşmasına dayalı bir sistem olarak tanımlanmaktadır. “Dirilik” (dirlik) kelimesi ile aynı anlamda kullanılan

tımar kelimesi sözlükte “bakım, ilgi” manasına gelmektedir. Tımar kelimesi terim olarak, Osmanlı Devlet düzeni içerisinde bir süvari birliğini ve askerî-idari hiyerarşiyi destekleme ve miras aracılığıyla geçmeyen ödeme biçimini ifade etmektedir. Tımar Sistemi Osmanlı Devleti'nde askerî ve idari teşkilatlanmanın bir aracıdır. Bu sistem aynı zamanda köylü ve çiftçilerin statüleri ve ödeyecekleri vergilerin belirlenmesinde ve tarımsal ekonominin yönetilmesinde belirleyici bir faktör olmuştur (İnalçık, 2012: 168). En genel tanımıyla ise Tımar bazı bölgelerin vergilerini toplama yetkisinin devlet çalışanlarına belli hizmetleri sonucunda verilmesidir. Tımar sayesinde, o dönemde devlet görevlisi olarak anılan kâtipler, dini görevliler, kadılar vs. gibi sivil görevlilere maaşları ve geçinmeleri için belli gelirler verilmektedir. Ancak bu sistemin uygulanmasının asıl amacı fetihler ve seferler için asker beslemek ve bu askerlerin en temel ihtiyaçlarını karşılamaktır (Acun, 2002: 899).

Tımar Sistemi şu şekilde işlemektedir: Tımar Sisteminin yürürlükte olduğu bölgelerde devlet, bu toprakların ele geçirilmesinden sonra bu topraklar üzerinde bulunan malları ve insan kaynaklarını sayarak tahrir adı verilen defterlere kaydeder. Sadece tarımsal topraklar bu deftere kayıt edilmez. Şehirde bulunan ve gelir getiren imalathaneler, pazar yerleri, limanlar, değirmenler ve gümrük kapıları da bu defterlere yazılır. Daha sonra da bu kaynaklar sağlayacakları yıllık gelirin miktarına göre dirlik adı verilen irili ufaklı birimlere ayrılır ve en fazla gelir sağlayan dirliklere has, orta boydakilere zeamet ve sayıca ezici çoğunluğu oluşturan küçük dirliklere de tımar adı verilir (Pamuk, 2007: 42). Bunlar arasından hasların, havass-i hümayun ve havass-i vüzera ve ümera olmak üzere iki türü bulunmaktadır. Havass-i hümayun Sultana ait olması nedeniyle diğer kategorilerden ayrılmaktadır. En zengin ve güvenilir gelir kaynakları Sultan için bu kategoride toplanmaktadır. Havass-i vüzera ve ümera ise, yüksek rütbeli devlet görevlilerine ve beylerbeyi, sancak beyi gibi eyalet yöneticilerine ayrılmıştır. Geliri 20.000'den yukarı olan tımarlar ise zeamet kategorisi altında toplanmaktadır. Has ve zeametleri meydana getiren gelir birimleri, köyler ve hisseler, sancağın her yerini kapsayacak biçimde serpiştirilmiş, böylece, sancağın düzen ve güvenliğinden sorumlu olan sancakbeyi ve zaimin, sancağın her yerini ziyaret etmesi sağlanmıştır. Gelirleri dağınık şekilde düzenlemenin asıl amacı, tımar sahiplerinin vergi aldıkları köyleri kendi özerk bölgeleri haline dönüştürmelerini önlemektir. Son olarak gelir düzeyi 20.000 akçenin altında olan üniteler ise tımar terimi ile

adlandırılmaktadır. Köyler veya köylerdeki hisselerden oluşan bir tımar ünitesi, tımarlı sipahi denilen şahıslara tahsis edilmektedir. Tımarlı sipahi sınıfının yerleri dönem dönem değiştirilmektedir ki bunun yapılmasının nedeni toprak asaletine dayanan bir sınıfın oluşumunu engellemektir. Tımarlı sipahi ile köylünün iş birliği yapması ve bu sipahilerin köylü üzerinde baskı oluşturmasını engelleyecek önlemler de alınmaktadır (Acun, 2002: 902-903).

Tımar Sisteminin geçerli olduğu Osmanlı Devleti'nde temel üretim aracı olan toprağın mülkiyeti devletin yani kamunundur. Sosyalizm, temel üretim araçları üzerinde kamusal mülkiyet tesisi olarak tanımlanırsa, Osmanlı Devleti'nin Avrupa ile kıyaslandığında, özel mülkiyete değil sosyalist bir yapıya yakın olduğu söylenebilir. Teoride Osmanlı Devleti'nde toprak üzerinde özel mülkiyet yoktur. Padişah, Allah adına bütün toprakların sahibidir. Ancak pratikte tımar düzeni içinde ve de vakıflar yoluyla toprak üzerinde sınırlı bir özel mülkiyete izin verilmektedir (Arslan, 2012:141). Tımar Sistemi aracılığıyla kapitalist sistemin getirdiği özel mülkiyet anlayışı önlenmektedir. Bu sayede kapitalist toplum düzenine fırsat tanınmamaktadır. Ancak Arslan'ın (2012: 142)'de belirttiği gibi, 17. yüzyılda Tımar Sistemi bozulmaya başlamış ve vakıfların servet saklama aracı haline gelmeleri karşısında bu sosyalist olarak adlandırdığımız düzen özellikle zayıflamaya başlamıştır.

Tımar Sisteminde, verilen vergilerin ya da malların bazı kurallara göre dağıtılması gerekmektedir. Bu kuralların aksine tımar, işin ehli kişilere verilmeyip rüşvetle, asker ve askerlik yapmakla ilişkisi olmayan kişilere verilmiş, bu durum da Tımar Sistemin bozulmasında ve çökmesinde etkili olmuştur.

Tımar Sisteminin gerilemeye başlamasıyla toplumsal iç güvenlik anlamında tedirginlik yaşama birbiriyle ilişkili haldedir. Bu tedirginlik sonucunda hem sipahilerin hem de köylülerin topraklarını ve işletmelerini bırakıp şehirlere göç etmeye başladıkları görülür. Çeşitli sebeplerle boş bırakılan bu tımar topraklar ise özel mülke dönüşmüştür ve devlet başlangıçta bu gelişime itiraz etmiştir ancak uygulamada bu durumları onaylamak zorunda kalmıştır (Tabakoğlu, 2016: 192). Tımar düzeninin çözülmeye başlamasıyla birlikte, devlet mülkiyetindeki mirî toprakların denetimi özel kişilerin eline geçmiş ve bu topraklar üzerinde büyük

işletmeler kurulmuştur. Bu işletmeler ise çiftlik olarak adlandırılmaktadır (Pamuk, 2007:156). Böylece Tımar Sisteminin sağladığı özel mülkiyete sahip olamama durumu yıkılmış ve Osmanlı Devleti içerisinde bireyler özel mülkiyete sahip olmaya başlamıştır. Bu topraklara sahip olan imtiyazlı ve ayrıcalıklı sınıflar (ayanlar ya da eşraflar) ise toprağa bağlı iş gücünü sömürerek Avrupa pazarları için büyük çapta tarım üretimi yapma fırsatı yakalamıştır.

Tımar Sisteminin hukuki varlığı ise Tanzimat ile ortadan kaldırmıştır. Özellikle artan yabancı ticaret baskısı ülke topraklarına daha kolay müdahale edebilmek için liberal bir toprak sistemi getirmiştir. 1858 Arazi Kanunnamesiyle tarım toprakları özel mülke dönüşmüş, miri toprakların el değiştirmesi hızlanarak yaklaşık %70'i özel mülkiyete geçmiş ve 1926 İsviçre Medeni Kanununa giden süreç başlamıştır (Tabakoğlu, 2016: 193).

3. Ahilik Teşkilatı ve Lonca

Ahilik teşkilatı, onuncu asırda ilk Müslüman Türk devleti olan Karahanlılar ile başlamıştır ve İslami emirlerin, bu oluşumun kurulmasında önemli derecede rolü olduğu bilinmektedir. Onuncu asırda ortaya çıkan bu teşkilatın Anadolu'ya gelişi ise daha geç bir dönemi kapsamaktadır. 13. yüzyılda Moğol tehlikesinin baş göstermesi sonucunda bazı kimselerin, farklı alanlarda birtakım faaliyetlerde bulunduğu görülmektedir. Bunlar Ahi Evren, Baba İlyas, Hacı Bektaş ve Mevlana Celalettin Rumi gibi önemli şahsiyetlerdir. Farklı alanlarda, bu tehlikeye karşı halka doğru yolu gösterme gayesiyle yapılan çalışmalardan birisi de ticaretle, esnaflıkla ve sanatkârlıkla uğraşan bireyleri bir birlik altında toplama çalışmasıdır. Bu eylem ise Ahi Evran tarafından yapılmaktaydı. Ahi Evran, esnaf, ticaret ve sanatkârları bir araya getirerek onlarda bir sanat ve ticaret ahlakının oluşmasını amaçlamıştır. Üretici ve tüketici tarafları güvence altına alarak, kötü, bozuk ekonomik atmosfer içerisinde bu tüccarlara yaşama ve direnme gücü aşlamaya gayret göstermiştir. Böylece, ilk olarak Kırşehir'de XIII. asırda Şeyh Nasıruddin Ahi Evran tarafından kurulan “Ahilik Teşkilatı”, kısa bir zaman sonra Anadolu'nun hemen her tarafına yayılmış ve bu ahlak, tüccarları ve sanatkârları etkilemiştir (Kazıcı, 1978: 252-253).

Ahi; evlenmemiş, bekâr ve sanat sahibi olan gençlerle diğerlerinin kendi aralarında bir topluluk meydana getirip içlerinden seçtikleri bir kimseye denmektedir ve Ahi kelimesi “erkek kardeşim” anlamına gelmektedir.

Bu topluluğa ise gençlik, yiğitlik, mertlik anlamına gelen fütüvve adı verilmektedir. Grubun içinden seçilmiş olan lider tarafından bir tekke, medrese yapılmaktadır ve bu tekke halı, kilim ve ihtiyaç duyulan eşyalar ile donatılmaktadır. Bu grup içerisinde bulunan bireyler, gündüzleri çalışıp geçim sağlayacakları kazancı elde ettikten sonra, ikinci zamanı tekkeye geri gelip bu kazançlarını lidere teslim etmektedirler. Bu para ile tekkenin mevcut olan ihtiyaçları karşılanır ve yaşam sürmek için gerekli olan giyecek, yiyecek ve mallar satın alınır. Örneğin, o bölgeden geçen ve misafir olarak o bölgeye gelmiş olan kişinin beslenme barınma ihtiyaçları, tekke aracılığı ile gerçekleştirilir. Bu hizmet yolcunun oradan ayrılmasına kadar devam eden bir süreçtir. Misafir dışında bu hizmetler kardeşler arasında da devam eder. Herkes bir araya gelerek yemek yer ya da tekke barınma ihtiyacını karşılar (Kazıcı, 1978: 253). Ahilerin hemen hemen hepsi bir işle ve meslekle uğraştıkları için önceleri dini bir karakter taşıyan bu yapı, sonraları esnaf teşkilatı karakterine bürünmüştür. Ancak siyasi, dini vb. fonksiyonları zamanla gevşedikten sonra, iktisadi faaliyetler ön plana çıkmış ve gerçek bir esnaf teşkilatı karakterini almıştır (Ülgener, 1981: 34). 13. yüzyılda kurulan bu yapı daha sonra Anadolu'nun her yerine kısa bir sürede yayılmış ve Anadolu'nun her yerine kısa sürede yayılmasının sebeplerinde ilki dini iken ikincisi iktisadidir.

Ahilik, bir teşkilât olarak kendi içerisinde hiyerarşik yapılanmaya sahiptir. Ahilerde, meslek ve sanat alanlarında yamak, çırak, kalfa, usta hiyerarşisi mevcuttur. Aynı zamanda Ahi topluluk üyelerinin bilgi ve kültür seviyesini artırmak için yedi ya da dokuz basamaklı hiyerarşik bir sistem vardır (Çağatay, 1990: 45'ten aktaran Tekin, 2006: 223). Böylece çok yönlü bir sosyal yapı olan Ahilik, bir süre bir kademede kalarak pişirilen yamak-çırak, kalfa- usta hiyerarşisi kurmayı amaçlamaktadır. Ancak bu hiyerarşik yapı içerisindeki bireyler birbirleriyle baba-oğul derecesinde samimi bir ilişki içerisinde ve bu ilişkinin varlığı mesleki ve ahlaki temellerin oluşmasına yardımcı olmaktadır (Çağatay, 1990: 101'den aktaran Tekin, 2006: 223). Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki bu hiyerarşi, tasavvuftaki bağlılık ve hiyerarşisi ile paralel gitmektedir (Tekin, 2006: 223).

Türlere has millî bir karakter taşıyan Ahilik teşkilatı, Osmanlı esnaf ve sanatkârlarının yapılanmasında önemli derecede rol oynamıştır. Bu teşkilatın kendi aralarında söyledikleri kanun ve kurallar, bu alanda hazırlanan resmî yasaların temelini oluşturmaktadır. Bunun sonucu olarak

Osmanlı Devleti'nde, bütün Türk sanatkârlar ve ticaretle uğraşan kişiler, Ahi babadan aldıkları onay sonrasında iş yapar, sanat icra eder ve satış yapabilir bir duruma gelmektedir. Ahilik teşkilatı uzun tarihi dönem içinde bazı değişikliklere uğramıştır. Bu değişikliklerin başında da ismi gelmektedir. Nitekim Anadolu'da ortaya çıktığı 13. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar "ahilik", o tarihten XX. yüzyılın başlarına kadar "Gedik" yani lonca ismi kullanılmıştır (Çağatay, 1990: 125'den aktaran Kazıcı, 1978: 253-254).

Ahi teşkilatına mensup kimselerin bağlı buldukları ve kurallarına göre hareket ettikleri kitaba, Fütüvvetnâme adı verilmektedir. Ahiliğin esasları, kaideleri, öğütleri, ahlak kaideleri hep bu kitapta yer almaktadır (Kazıcı, 1978: 255). Bu Fütüvvetnâmede 740 kural vardır ve Ahiliğe girecek olan kişinin bunlardan en az 124 tanesi ezberlemesi gerekmektedir. Fütüvvetnâmelerden hareketle Ahilerin sahip olması gereken çalışma ahlakı ve iktisat ilkeleri ise şu şekilde sıralanabilir;

» "Ahilerin helâl para kazanması gerektir ve hem vaciptir hem de sünnettir. Her kimin ki meslek ya da sanatı yoksa ona fütüvvet değmez. Ahinin on sekiz dirhem gümüş sermayesi ve mutlaka bir işi olmalı, işsiz olmamalı." (Çağatay, 1996'dan aktaran Tekin, 2006: 225).

» "İş ve çalışma hayatı belli bir düzen ve disiplin altına alınan esnaf birlikleri, karşılıklı kontrol ve tahsis" ilkesine bağlıdır. Başka bir ifadeyle, herkesin mesleğini istediği yerde yapması mümkün değildir ibaresi de Fütüvvetnâmelerde ifade edilen bir başka konudur (Turan, 1996: 43).

» Ahilikte; dünya ile ahiret işlerinde, kişisel işlerde, toplumsal ilişkilerde dengeli olmak, bu dengeyi korumak ve ortalama bir yol tutmak son derece önemli bir özellik olarak dikkat çekmektedir (Soykur, 1991: 13'ten aktaran Tekin, 2006: 221). Bu açıdan Ahiler birbirleriyle çatışmacı bir tutum değil uyumlu bir tutum benimserler. Ahilerin en büyük amacı zengin ile fakir, üretici ile tüketici, emek ile sermaye, millet ile devlet, özetle toplumun bütün birey ve kurumları arasında iyi ilişkiler kurarak herkesin huzur içinde yaşamasını sağlamaktır (Ekinci, 1989: 21-22'den aktaran Tekin, 2006: 221).

» Fütüvvetnâmelere göre teşkilat mensuplarında yani Ahilerde, esnaf ve zanaatkârlarda bulunması gereken vasıflar; doğruluk, eminlik, güvenilirlik, cömertlik, tevazu, diğer kimselere nasihat, onları doğru yola sevk etme, affedici olma, bencil ve kibirli olmama şeklinde sıralanmaktadır (Aydın, 2011: 129).

» Fütüvvetnâmelere göre Ahiler ve Ahilik teşkilatı kendinden önce, etrafındakiler ile başkalarını düşünüp kollayan, kardeşlik, cömertlik gibi insani ilkelere önem vermektedir ve haksızlık ve haramdan (hak edilmemiş kazançtan) kaçınma gibi davranışlar ahilerin dikkat ettiği bir başka olgudur. Böyle bir uygulama, Ahilik ahlakı ve dayanışmayı adeta yeni bir sermayeye dönüştürmektedir. Böylece ahilik anlayışı bireyi kendinden önce başkasını düşünen bir ahlaka sevk etmektedir ki bu ahlak İslam ile uyum halindedir (Aydın, 2011: 129).

» Ahi teşkilatında Ahiler, ticaret ahlakında müşteri velinimetimizdir ilkesine bağlıdır. Bundan dolayı müşteriye hatalı, sahte ve yüksek fiyattan mal satmak, başka üreticinin malını taklit etmek ve ölçerken hile yapıp adaletli davranmamak yasaklanmıştır (Aydın, 2011: 133).

» Ahi birlikleri Orta Sandığı, Esnaf Vakfı, Esnaf Kesesi veya Esnaf Sandığı denilen, karşılıklı yardımlaşma, dayanışma ve sosyal güvenlik sandıklarına sahiptir. Bu sandıklar aracılığıyla Ahi birlikleri, üyelerine hem sosyal hem de ekonomik güven sağlar, üyelerini tefecilerin eline düşmekten, faiz almaktan korur ve hammadde sağlanması için imkân oluşturur (Bayram, 2012: 88).

Ahi ahlakının oluşmasında peygamberlerin ve İslamiyet açısından önemli olan şahsiyetlerin de etkisi vardır. Ahilik ahlakına katkısı olan bu isimlerin sahip oldukları özellikler, Ahi anlayışına sahip olan bireyde aranmaktadır. Yani kişide, Hz. Âdem'in özür dilemesi, Hz. Nuh'un sebatı, Hz. İbrahim'in vakarı, Hz. İsmail'in doğruluğu, Hz. Musa'nın ihlası, Hz. Eyyub'un sabrı, Hz. Muhammed'in cömertliği varsa ve yine kimde Hz. Ebu Bekir'in acıması, Hz. Ömer'in hamiyeti, Hz. Osman'ın utangaçlığı, Hz. Ali'nin bilgisi bulunursa, sonra da bütün bunlarla beraber nefsinin kötüler, ayıplarını görürse o kimse Ahidir (Anadol, 1991: 5-28'den aktaran Arslan, 2012: 169). Görülüyor ki, Ahi ahlakı, İslam dini ile bağlantılıdır ve peygamberler ve İslamiyet açısından önemli şahsiyetler Ahi ahlakının oluşum ilkelerinde temel olarak ele alınmaktadır.

İş yerini ibadet alanı olarak gören ahinin gözünde çalışma helal yoldan olmalı ve kazanılan para helal alanlara harcanmalıdır. Haram yoldan kazanan, haram yiyen yani haram ve helal sınırlarına dikkat etmeyen kişiler ahi olamazlar (Aydın, 2011: 132-133). Böyle kişiler teşkilattan atılır ya da teşkilata hiçbir şekilde alınmaz. Ahiliğe alınmayan kişiler ise

Fütüvvetnamelerde “fütüvvete alınmayan kişiler” başlığı altında şöyle sıralanır: ‘*Kâfirler, münafiklar, gayba hükmedenler, müneccimler, içki müptelası olanlar, tellaklar, tellallar, çulhalar, kassablar, cerrahlar, avcılar, ameldarlar (bid’at çıkarıcılar), madrabazlar, muhtekirler.*” Teşkilattan ya da meslekten uzaklaştırılmayı ve atılmayı gerektiren suçlar ise (Seyyid Hüseyin, 110-112’den aktaran Sarıkaya, 1999: 58)’de şöyle sıralanır: “*İçki içmek, zina etmek, livata etmek, gammazlık etmek, münafiklık, tekebbürlük, yavuz gönüllü olmak, hasetlik, buğz ve kin tutmak, kasten yalan söylemek, sözünde durmamak, vaadinden dönmek, emanete hıyanet etmek, namahreme şehvetle bakmak, bir kimsenin ayıbını istemek, nefisini katı etmek, kumar oynamak, hasislik etmek, bühtan kılınma.*”

Ahi birliklerinde denetim ve cezaya bakıldığında ise şunları söylemek mümkündür:

Ahi teşkilatı üyelerini, meslek ahlakı kurallarına uygun davranış içerisinde olup olmadıklarını yönünden sıkı bir şekilde denetler. Kurallara uygun hareket etmeyenler ise cezalandırılır. Denetimi daha iyi yapmak adına şikâyet kapıları ise her kesimden insana açık bırakılmış ve bu sayede teşkilat üyeleri hakkında herkes dava açabilme hakkına sahip olabilmektedir (Bayram, 2012: 92). Ahilik teşkilatının cezalandırmasına bir örnek vermek gerekirse; normal bir şekilde kullanılmasına rağmen, bir ayakkabı hatalı çıktığında o ayakkabı delinir ve dükkânın çatısından aşağıya ipe bağlanarak sarkıtılırdı. Ayrıca dükkân kapatılır, mühürlenir ve ayakkabı ustasının peştamalı kapının kilidine bağlanırdı. Müşteriye de kullanabileceği yeni bir ayakkabı verilirdi (Santur, 274’den aktaran Tekin, 2006: 226).

Ancak, 13. yüzyılda mesleki ve sosyo-ekonomik bir teşkilat ve kurum olarak karşımıza çıkan Ahilik, 18. yüzyılda bir esnaf ve sanatkârlar birliği yani “lonca” (korporasyon) olarak karşımıza çıkmaktadır. (Günay, 1998: 76). Lonca, Osmanlı Devleti’nde teşkilatlanmış esnaf grupları için kullanılan bir terimdir ve bu terim zaman içerisinde esnaf birliğinin görevlerini yapan özel bir yer olarak, esnaf ve ticaret birliklerini temsil eden bir mana kazanmıştır. Lonca kavramı İtalyanca bir kelime olan “loggiadan” kelimesinden gelmektedir ve Fransızca şekli olan loge Türkçeye loca olarak geçer. Loge kelimesi ise hücre, oda ve ya özel olarak ayrılmış mekân anlamına gelmektedir. Lonca kelimesi Osmanlı Devleti’nde esnaf ve ticaretle uğraşan kesimi karşılamaktadır ve ne zamandan beri bu kelimenin kullanıldığı bilinmemektedir. Ancak İtalyan şehir devletlerinin,

özellikle Venedik, Ceneviz ve Raguzalılar'ın Osmanlı Devleti ile olan ticari ilişkileri sonucunda bu terimin doğduğu düşünülmektedir. Bu kelimenin yaygınlık kazanmasında Galata ve civarına yerleşen ticari kesimin etkili olduğu görülmektedir. 18. yüzyılda Galata ve Kasımpaşa civarında Müslüman ve Yabancı tüccarların hanlarda ve odalarda bir arada yaşadığı görülmektedir. Bu dönemde yapılan sayımlar sonucunda, 27 hanın 406 odasında 698 kişinin kaldığı ve 71 odadaki 123 kişinin çoğunun yabancı tüccar olduğu görülmüştür. Buradaki kayıtlar göstermektedir ki, gündüzleri yerli ve yabancı esnaf, ticaret erbabı iş nedeniyle ilişki içerisinde ve bu ilişki akşamları hanlarda ve odalarda da devam etmektedir. Bu nedenle de bu kelime iş dünyasıyla ilgili kelimelerin ortak bir kullanıma yol açıp yaygınlaştığına dikkat çekmektedir (Kal'a, 2003: 211).

Osmanlı döneminde esnafın bir çeşit meslek dernekleri şeklinde teşkilatlanması olarak bilinen loncalar, Ahilik teşkilatının bir devamı olarak nitelendirilebilir (Aktağ, 1999: 145'den aktaran Arslan, 2012: 23). Ahilikten Loncalar geçilmesinin başlıca sebebi ise esnaflar arasında Müslümanlar kadar Gayrimüslimlerin de bulunmasıdır (Turan, 1996: 47). Bir nevi fetihler aracılığıyla gayrimüslimler ve Müslümanlar bir arada yaşamaktaydı ve sadece Müslümanlara yönelik olan Ahi teşkilatı, gayrimüslim ile ticaret anlayışı açısından yetersiz kalıyor, Müslüman olmayanlara kapı aralamıyordu. Bu durum da, herkese kapı açan Lonca teşkilatının doğmasını sağladı.

Lonca teşkilatında usta-çırak ilişkisi temel ilişki biçimidir. Çırak genç yaşta işe başlamaktadır ve ustasının gözetimi altında mesleğinin inceliklerini öğrenmektedir. Çırağın çıraklıktan kalfalığa terfi edebilmesi için, lonca yönetim kurulunun onayına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu terfiler ise peştamal kuşanma törenleriyle kutlanmaktadır. Lonca örgütü içerisinde hiyerarşik bir yapılanma mevcuttur ve loncanın temelindeki bu hiyerarşik ilişki, örgütün her düzeyine yansımıştır. Lonca teşkilatı içerisinde her meslek dalından ustalar, lonca kurallarını uygulatmak ve devletle olan ilişkileri yürütmek için kethüda seçerler. Eğer ki bir grup usta bağlı oldukları loncadan ayrılarak yeni bir lonca kurmak isterlerse, bir kethüda seçerek yerel yargı işlerinden sorumlu kadiya başvurması gerekir. Lonca ustalarının aynı kethüdayı tekrar seçmeleri de olanaklıdır. Ayrıca her loncanın başında bir şeyh bulunmaktadır ve bu şeyh loncanın dinsel temsilcisi niteliğinde olup yönetsel işlerle uğraşmamaktadır (Pamuk, 2007: 58).

Loncalar küçük sanatların mesleki, idari ve iktisadi bütün sorunlarıyla ilgilenmekte bunların mesleki teknik öğretimini de gerçekleştirmekteydi. Birer idari kaza konumunda bulunan bu teşkilat, sorunları çözüme kavuşturma, suçluları cezalandırma, haksız rekabeti önleme ve yardım sandıklarının tesis etme gibi görevlere sahipti (Tuna, 1973: 22'den aktaran Arslan, 2013: 24). Ayrıca bir takım iktisadi ve toplumsal sorunları kendi kuruluşları içinde çözüme kavuşturan Loncalar, esnaf ve sanatkârları sıkı bir disiplin altında tutmaktaydı. Bu şekilde iş ve ticaret ahlakını koruma, usta-işçi yetiştirilmesi, işçinin yetiştirilmesi ve iş sahibi yapılması gibi hizmetler sunmaktaydı. Ayrıca, standart üretimin sağlanması, malın niteliğinin yüksek tutulması, malın en iyi yöntemle değerlendirilmesi gibi hizmetleri de yerine getirmekteydi (Kılıç, 1968: 4'den aktaran Arslan, 2013: 24).

Esnaf Loncaları da tıpkı Ahilik Teşkilatı gibi zaman içerisinde çözülmüştür. Bu çözümlenin nedenlerinin başında esnafın kendi içerisinde örgütlenerek tekelleşmeye gitmesi gelmektedir. Bunun yanı sıra yasal düzenlemelerle fiili durumlarında yaşanan değişimler de bu örgütlerin çözümlenmesinde etkili bir faktördür. Bu yasal düzenlemeler ile elde edilen yasal haklar ise zaman içerisinde toplumun aleyhine gelişme göstermiştir. Sonuç olarak da 1924'te bu kurumlar tamamen ortadan kaldırılmıştır. Bu kurumların yerine kurulan yeni kurumlar ise, ahilik ve esnaf kültürüne dayalı cömertlik, mülkiyetin tabana yayılması, ahlaklılık, paylaşımcılık vb. gibi uygulamalardan uzaktır (Bayram, 2012: 111). Ahilik ile başlayan ve Lonca teşkilatı, esnaf birlikleri ile devam eden ticari, iktisadi ahlak, iş ve meslek kolları anlayışı 1924 daha farklı bir anlayış ve yapıya bürünmüştür.

3.1 Ülgener'e Göre Ahilik ve Lonca Teşkilatında Yaşanan Zihniyet Dönüşümü

Sabri Ülgener, Ahilik ve Lonca teşkilatının çöküşünü şu şekilde anlatır: Fütüvvet esnaflık teşkilatının manevi (ruhi) cephesini, lonca ise dış çatısını oluşturmaktadır. Esnaflığın çöküşü, yıkılışı da bu iki koldan yürümüş ve tamamlanmıştır. Esnaf, fütüvvetle beraber manevi, dini değerlerini terk ettikçe iç cephesi azar azar zayıflamış, dış cephesi ise 19. yüzyılın büyük sanayi ve üretim seli karşısında dayanamayıp çökmüş ve yıkılmıştır (Ülgener, 1981: 34). Bu iç cephenin yıkılışını sağlayan etmen ise ilk defa dini, siyasi çalkantılarla dolu bir atmosfer gerginliğinin yarattığı cemaat ruhu yerine, o gerginliğin nispeten yatıştığı asırlarda iktisadi rekabet kaygısının geçmiş olmasıdır (Ülgener, 1981: 96).

Sabri Ülgener, İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası kitabında, iktisadi çözülmeyi detaylı bir şekilde ele almaktadır. Bu eserden hareketle Osmanlı'da bu süreç 17. yüzyılda başlamış ve devam etmiştir diyebiliriz. Bu ahlak ve zihni çözülmünün nasıl olduğunu ele aldığımızda ise şunları söylememiz mümkündür:

» İlk olarak dış ve uzak pazarlarda yaşanan ticaretler azaltılmaktadır. 16. yüzyılın sonlarına doğru, esnaf uzun ve zor yollarda yapılacak olan seferlerin her türlü tehlikeye açık olduğunu düşündüğünden, bu seferleri azaltmakta ya da hiç yapmamaktadır. O dönemde Batı'da gelişen deniz ticareti ile kara ticareti arasında yaşanan rekabet, deniz ticaretinin galip gelmesiyle son bulmaktadır. Açık deniz ticareti, kara ticaretini geride bırakmaktadır (Ülgener, 1981: 139-144).

» İkinci olarak iç pazarlarda ve üretimde bir daralış gözükmemektedir. Yaşanan bu daralış iç pazarlarda her türlü sarsıntı ve huzursuzluk yaratmaktadır. Esnaf kadrolarının önceki dönemlere göre sayıca çok olması, esnaf arasında yaşanan narh kavgaları, meslek grupları arasında yaşanan sürekli geçimsizlik ve pazarları ve ham maddeleri paylaşamama sorunlarını doğurmaktadır. Böyle bir ortamda Loncalar, esnafın dışında ve üstünde olan grupları ve yabancı unsurları esnaf gruplarının arasına sokarak, durgun olan ticareti harekete geçirmeyi hedeflemiştir. Esnafın üstünde ve dışında olan kesim "sermayeci" olarak adlandırılmaktadır. Sermayeciler, yerli esnafa iş ve gerekirse para dağıtıp ucuza elde ettiği eşyayı dolgun fiyatlarla satan gruptur. Bu grup, iş ve üretim alanında herhangi bir değişime ve yenilenmeye yol açmadan istismarcı bir yapı olmuştur. Yabancı gruplar ise köyden kente göçenler ve esnafığa diğer mesleklerden, özellikle ordudan, katılanlar arasından oluşmaktadır. Köyden kente göçenler, yerleşik düzende olandan daha uyanık ve atik değillerdi. Ancak ordudan geçenler, ham madde üreticisi köylüyü ezen sermayeci gibi, şehre giden yollarda nakliyeciler ve şehir içinde satıcıya göz açtırmayan zorba bir kuvvettir. Sonuç olarak bu iki grup da ticaretin gelişmesine ve açılmasına yardım edememiştir (Ülgener, 1981: 150-154)

» Üçüncü olarak şu sonuca ulaşılmaktadır; esnaf sayısı gittikçe artarken ham madde kaynaklarının ve geçim imkânlarının artışı esnaf sayısına kadar hızlı olamamaktadır. Bu durum esnafı, helalinden kazanmadıklarını eğri ve net olmayan yollardan aramaya sevk etmektedir. Ham maddeden kısma ve kırpma, kalfa ve çirak ayartma, yalan yemin ve sahte teminatla

müşteri çevirme bu durumun sonucu olarak göze çarpmaktadır (Ülgener, 1981:155).

» Geçim sahası asırdan asra daralmakta ve ufalmaktayken, diğer tarafta kazanç hevesi insan doğasının değişmez unsurlarından biri olduğu için, bu heves ve istek ufalma ve daralma içinde yavaş yavaş kendini hissettirmektedir. Kaba ve zorlu kazançta bu durumun sonuçlarından biridir. Bazen açık şekilde yağmalama, yol kesme ve soygun olarak karşımıza çıkarken bazen çiftçiyi ve üretim kaynaklarını soyma ve sömürme olarak karşımıza çıkmaktadır (Ülgener, 1981: 158-160).

» Son olarak denilebilir ki tüketime ve masrafa dayalı bir iktisat rejimi baş göstermektedir (Ülgener, 1981: 190).

4. Osmanlı Devlet'inde İktisadi Uygulamalar

Osmanlı toplumunda iktisadi açıdan pek çok uygulamanın varlığından söz etmek mümkündür. Bu uygulamalar ise sırasıyla şu şekildedir:

Bu uygulamalardan ilki, paranın işletilme yollarından birisi olan muamele uygulamasıdır. Bu yolla, hem elinde sermayesi bulunan birey parasını değerlendiriyor, hem de sermayeye ihtiyaç duyan kişi bir nevi düşük faizli kredi sağlıyor. Muameleye, esas itibarıyla bu ikinci faydaya, yani kredi teminine yönelik olarak temin anlaşılmaktadır. Ancak Osmanlı toplumunda İslam ahlakında “karz-ı hasen” olarak isimlendirilen faizsiz borç uygulaması daha yaygın olarak görülmektedir. Zira İslam borç vermeyi sadaka gibi, hatta bazen ondan daha erdemli bir davranış olarak görmektedir ve bu nedenle bireyler İslam ahlakına uygun hareket etmektedir (Bilgin, 2003: 610). Ancak muamele yöntemini kullanan kişiler de mevcuttur. Muamele şu şekilde yapılmaktadır: Nakit paraya ihtiyacı olan kişi %10 muamele ile 1.000 akçe borç alıyor, daha sonra borç veren kişi kaftanını veya bir kumaş parçasını 100 akçeye borçlusuna satıyor; böylelikle borç 1.100 akçeye çıkmış oluyor. Borç alan kişi bu kaftanı bir üçüncü kişiye hibe ediyor, üçüncü şahıs da ilk sahibine hibe ediyor; bu şekilde alacaklı %10 kazanç sağlamış oluyor. Bu uygulamada İslam Hukuku'nun zahirine aykırı bir durum yoktur ve faiz olarak nitelendirilmemektedir. Uygulamanın arkasında, kılıfına uydurulmuş bir faiz işleminin olduğu görülse de, dönemin hukukçuları özellikle iktisadi açıdan zorunlu olan ve tamamen meşru uygulamalardan oluşan bu muamelenin gayri meşru olmadığı konusunda hem fikirdirler (Bilgin, 2003: 610).

» İktisadi uygulamalardan ikincisi, nakit para vakıflarıdır. Paranın vakfedilmesi, Anadolu ve Rumeli’de yaygın bir uygulamadır ve örf halini almıştır. Söz konusu olan vakıflar, vakfiyelerinden belirtilen oranlar çerçevesinde kâr talep ediyorlardı. Para vakfedenler, genellikle paranın ne oranda faiz olunacağını vakfiyelerinde belirtmektedirler. Ancak herhangi bir oran belirtmeyip faiz alan kişiye bu faiz oranını belirlemesi için bırakanlar çoğunlukta idi. Bu durumda mütevellî heyeti kanunca belirtilen oranlar dâhilinde para veriyor; o sınırları aşmıyordu. Zaten nakit para vakıflarının sosyo-ekonomik yönden en büyük faydası da bu olmuştur. Böylece kişi, tefecilerin talep ettiği kadar çok daha azını talep eden vakıflardan ihtiyacı olan parayı temin etmiş oluyordu (Bilgin, 2003: 612).

» İktisadi uygulamalardan bir diğeri ise Narh uygulamasıdır. Narh, temel ihtiyaç maddelerinin fiyatlarının resmî kurumlarca belirlenmesi ve her yerde o belirlenen fiyatın geçerli olması anlamına gelmektedir ve tüketiciyi maddi olarak korumaktadır. Osmanlı Devleti, belirli dönemlerde değil, aksine sistemli ve sürekli olarak narh uygulamıştır. Narhı genellikle kadılar koymuştur. Kadı, muhtesip ve esnaf temsilcileriyle istişare ederek fiyatları tespit etmiş ve tüketicie sunmuştur (Kazıcı, 1987: 87-88’den aktaran Bilgin, 2003: 614). Osmanlı Devleti’nde narh uygulamasının toplumun refahı için gerekli ve zorunlu olduğu vurgulanmış ve siyaset yazarları tarafından bu durum belgelere ve kayıtlara da yansımıştır. Narh sistemi fiyat politikasının esasını oluşturmaktadır ve klasik dönemde Osmanlı Devleti için önem arz etmektedir. Osmanlı narh uygulamasında temel ölçü arz ve talep şartları oluşmaktadır ve tekelci eğilimlerin etkisini gidermek üzere kuruludur. Arz ve talep şartları değiştikçe tespit edilen fiyatlarda değişmektedir. Özellikle tarım ürünlerinde arz durumunun çok fazla değişmesi böyle bir uygulama yapmayı zorunlu kılmaktadır (Tabakoğlu, 2016: 200).

» Bir diğeri iktisadi uygulama, Osmanlı tüccarlarının iş ortaklıkları biçimlerini kullanıyor olmasıdır. Uzun mesafeli ticaretin finansmanında ve diğeri girişimlerde en çok başvurulan yöntem, klasik İslâm’ın mudaraba adı verilen ortaklık türüdür. Bu uygulamada, yatırımcı, sermayesini veya ticarete konu olacak malını, bu malı sattıktan sonra ana sermayeyi geri getirecek olan bir temsilciye teslim etmekteydi. Gerçekleşen kârlar yatırımcı ile temsilci arasında daha önceden kararlaştırılan bir biçimde paylaştırılmaktaydı. Eğer yolculuk sırasında veya iş girişiminin özelliklerinden kaynaklanan biçimde, sermayenin

tümü veya bir bölümü kaybedilirse, bu zararı yatırımcı karşılamaktaydı. Temsilcinin sorumluluğu kendi zaman ve emeğiyle sınırlıydı. Osmanlı Devleti'nde, mudarabanın yanı sıra ve daha sınırlı ölçülü mufavada adı verilen iş ortaklığını da kullanmışlardır. İslâm'ın Hanefi Okulu içinde gelişen bu ortaklık türünde; ortaklar sermaye, emek, kâr ve sorumluluk açısından eşit kabul edilmekteydi. Bununla ilişkili muşaraka ya da inanç düzenlemesinde ise, ortaklar en baştan değişik miktarları yatırabildikleri gibi, kârı da daha önceden belirlenen ve eşit olması gerekmeyen oralarla da paylaşabilmekteydi (Pamuk, 2007: 80-81).

» 15. ve 16. yüzyılda, Osmanlı Devleti'nin temel özelliklerinden birisi de devletin özel mülkiyete ve özel ellerde servet ve sermaye birikimine getirdiği sınırlandırmalardır. En önemli üretim aracı olan toprakta özel mülkiyet devlet müdahaleleriyle sınırlandırılmıştı (Tımar Sistemi). Ekonominin diğer kesimlerindeki özel mülkiyet de devletin müdahaleleri sonucunda belirli sınırlar içinde tutuluyor, müsadere (İslam hukukuna göre, halkın mal varlığının bir bölümüne ya da tümüne devlet tarafından el konulması) tehlikesiyle karşı karşıya bulunuyordu. Tüccarların ve tefecilerin ellerinde biriken servetler müsadereye uğrayabiliyordu. Özellikle bir tefecinin şöhretinin yayılmış olması, lonca üyelerinin veya diğer kentli nüfusun tepkisini çekmiş olması kendisi için pek iyiye işaret sayılmazdı. Ancak devletin müsadere uygulamalarından en sık etkilenen kesim yine askerî sınıf mensupları, bir başka deyişle devlet görevlileriydi. Askerî veya sivil, yüksek devlet görevleri babadan oğula geçmez; bu görevlere kapıkulları arasından kendini gösterebilenler yetenekliler atanırdı. Oluşturulan servetlere memurun ölümünde veya görevinden ayrılması üzerine devlet bu kişinin mal varlığına el koyabiliyordu. Böylece bir yaşam boyunca hızla biriktirilen servetler, aynı hızla ortadan kalkabiliyordu (Pamuk, 2007: 83).

5. Osmanlı Devleti'nde Düzeninin Bozulması

Osmanlı Devleti, kuruluşundan çöküşüne kadar pek çok farklı iktisadi uygulamalar gerçekleştirmiştir. Bu uygulamalar dört dönemde ele alınabilir. İlk dönem, Osmanlı Beyliği'nin kuruluşu ile 15. yüzyılın son çeyreğine kadar olan süreyi kapsamaktadır. Bu dönem, feodal eğilimler ile devşirme devlet memurlarının temsil ettiği merkeziyetçi eğilimler arasındaki mücadeleyle geçmektedir. Bu mücadele 15. yüzyılın sonuna dek yoğun bir biçimde sürmüştür. Bu iki eğilim arasındaki dengeler II. Mehmed'in izlediği politikalarından, aldığı önlemlerden sonra hem devlet

hem de ekonomi düzeyinde merkeziyetçiler lehine dönmeye başlamıştır. İkinci dönem ise, 15. yüzyılın son çeyreğinden 16. yüzyıl sonlarına kadar geçen süreden oluşturmaktadır. Tarihçiler tarafında klasik dönem olarak adlandırılan bu dönemde, toprak üzerinde devlet mülkiyeti görülmektedir. Loncaların ve ticaretin devlet aracılığıyla denetlendiği ve vergi sisteminin doruk noktasına yine bu dönemde ulaşılmıştır. Osmanlı toplumuna egemen merkeziyetçi yapıların tüm unsurları ve kendini yeniden üretme biçimleri, en açık ve berrak olarak bu ikinci dönemde gözlemlenebilir. Fakat 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı Devleti'nin ekonomisinde değişiklikler yaşanmaya başlamıştır. Bu değişikliklerin nedenleri ise; dış ticaret, enflasyon, savaş teknolojisindeki gelişmeler ve değişimlerdir. Bu gelişmeler toplumsal kuruluşun iç çelişkilerini harekete geçirerek merkezi devletin ve merkeziyetçi eğilimlerin zayıflamasına neden olmuştur. İşte bu nedenlerden dolayı 16. yüzyılın sonlarından 19. yüzyıl başlarına kadar süren üçüncü dönemde merkezi devletin ekonomi üzerindeki denetimi daha sınırlı kalmıştır. Bu gelişmelerin ekseninde, taşradaki güçler egemenliğe talip olmadılar ve var olan üretim ilişki biçimini sürdürdüler. 19. yüzyılın başlarından Birinci Dünya Savaşı'na kadar geçen yüzyıllık süre ise Osmanlı ekonomisinin tarihindeki dördüncü ve son dönemi oluşturur. Bu dönemi etkileyen en önemli süreç dünya ekonomisine açılış sürecidir. Ancak kapitalizmin giderek artan ağırlığı, daha önceki merkeziyetçi yapıların yok olup ortadan kalkmasına yol açmamış, bu yapılar uzun bir süre boyunca kapitalizmle iç içe yaşayabilmiştir. Kapitalizmin var olan yapılarla kurduğu ilişkiler ise yeni çelişkiler ve çıkar birlikleri yaratmış; devlet, hukuk, ekonomi ve ideoloji alanlarında pek çok dönüşümü de beraberinde getirmiştir (Pamuk, 2007: 27).

Osmanlı Devleti düzeninin bozulmasında hem iç faktörler hem de dış faktörler etkili olmuştur. İç faktörler ele alındığında ahilik, lonca ve Tımar Sisteminin çökmesi, düzenin bozulmasında etkili olan en önemli etmenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı Devleti'nin çalışma ahlakını belirleyen kurum, ahilik teşkilatı ve daha sonra ahilik kurumunun devamı niteliğinde olan lonca teşkilatıdır. Yukarıda ele aldığımız üzere ahilik teşkilatı önce lonca teşkilatına dönüşmüş daha sonra da bu kurum tamamen ortadan kalkmıştır. Ahilik kurum olarak, bireylerde çalışma ahlakının oluşmasına vesile olmuş, devamında lonca teşkilatı, bu âhlaki yapıyı dönüştürmüş olsa da kısmen bu ahlaki yapıyı korumuştur. Ancak ahilik ve lonca teşkilatının çöküşü ile bireylerde yaşanan zihniyet dönüşümü,

bireyleri lüks merakına itmiştir. Bu durumda Osmanlı Devleti'nin çalışma ahlakının bozulmasına neden olan faktörlerden biridir. Bir diğer dönüşüm ise tımar sisteminde yaşanmıştır. Yukarıda da ele aldığımız üzere Tımar Sisteminin bozulması sonucunda topraktan elde edilen vergi sistemi bozulmuştur. Tımar Sisteminin bozulması hem askerî hem de vergi toplama sorununu beraberinde getirmiştir. Tımar Sistemi özel mülkiyete müsaade etmeyerek kapitalizmin gelişmesine engel teşkil etmektedir ancak bu sistemin bozulması beraberinde özel mülkiyet anlayışı sorununu da getirmiştir. Düzenin bozulmasına neden olan dış faktörlerden önde geleni ise denizcilik alanında yaşanan gelişmelerdir. Avrupalı tüccarların deniz yolunu kullanarak ucuz işçi ve hammadde buluyor olmaları, Osmanlı tüccarlarının onlarla mücadele edememesine neden olmuştur. Bu durum da ticaretin gerilemesine neden olmuştur.

Osmanlı Devleti, kuruluşundan çöküşüne kadar en parlak iktisadi uygulamaları 16. yüzyıl boyunca yaşamıştır. Kurmuş olduğu düzen, ahilik teşkilatı, Tımar Sistemi, vakıflar, narh ve muamele gibi unsurları içinde barındırarak kapitalizme kapı aralamamaktadır. Ancak daha sonra bu yapılarda meydana gelen değişimler ve dönüşümler 17. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin düzenin bozulmasına neden olmaktadır. 17. yüzyıldan itibaren başlayan yenileşme çabaları da bu düzenin iyileşmesine katkı sağlamamıştır ancak yeterli olamamıştır. (Bu yenileşme hareketleri alt bölümde ele alınacaktır.) 18. ve 19. yüzyılda Avrupa'da yaşanan sanayi devriminin giderek küresel bir etki uyandırmaya başlaması ister istemez Osmanlı toplumunu da etkisi altına almaktadır. Osmanlı Devleti'nin, Avrupa kadar bilim, sanayi, teknoloji ve askerî açıdan gelişmemesi, onlar karşısında zayıf düşmesine ve çökmesine neden olmuştur. Daha sonra Atatürk önderliğinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti ise iktisadi açıdan çok daha farklı politikalar izlemiştir.

Sonuç

İslam'ın, çalışma ahlakı ve iktisada getirmiş olduğu emir ve yasakların İslam toplumlarındaki tezahürleri ele alındığında ise farklı sonuçlar ile karşılaşılmaktadır. Geçmişten günümüze bakıldığında Osmanlı, İslam toplumu olarak bilinen bir devlettir. Osmanlı Devleti'nin kurulduğu yıllarda, 16. ve 17. yüzyılda İslam dini ile sıkı bir ilişkisinin olduğunu, hukuk kurallarını İslam dinine göre şekillendirdiğini söylemek mümkündür. Çalışma ahlakı ve iktisadi bakımdan, Tımar Sistemi ile özel

mülkiyetin oluşumunu engelleyen, ahilik teşkilatı ile bireylerde çalışma ahlakının oluşmasını hedefleyen ve iktisadi uygulamalarıyla kapitalizme olanak vermeyen bir devlet yapısına sahiptir. Özellikle ahilik teşkilatı usta-çırak ilişkisine dayanan bir yapı olarak İslam'ın emir ve yasaklarını benimsemekte, hatta bütün peygamberin mesleklerinde uyguladıkları vasıfları kendilerinde görmektedir. Ahiler, doğruluk, dürüstlük, cömertlik, tevazu, affedici olma gibi insani niteliklere sahiptir ve faiz, paradan para kazanma, tefecilik, müşteriye kandırma, haram kazanç gibi olgulardan sakınılmaktadırlar. Ancak, Ahilik daha sonraki yüzyıllarda Lonca teşkilatına dönüşerek İslami kimliğini zaman içinde kaybederek kurumsal bir yapı haline dönüşmektedir. Daha sonra ise, Osmanlı Devleti'nin son yüzyılı içerisinde esnaf, manevi, dini değerlerini terk ettikçe iç cephesini zayıflatmış, 19. yüzyılın büyük sanayi ve üretim seli karşısında dayanamayıp çökmüş ve yıkılmıştır. Aynı şekilde Tımar Sistemi de zaman içinde aşınmıştır. Tımar dağıtımında uyulması gereken kurallar vardır ve tımar dağıtımı bu kurallara göre değil, işin ehli olmayan ve askerlikle bağı olmayan kişilere verilmiştir, bu durum da Tımar sistemin bozulmasında ve çökmesinde etkili olmuştur. Tımar düzeninin çözülmeye başlamasıyla birlikte, devlet mülkiyetindeki mirî toprakların denetimi kişilerin şahsi tekeline geçmiş ve mevcut olan bu topraklar üzerinde büyük işletmeler kurulmuştur. Bu işletmeler ise çiftlik olarak adlandırılmaktadır. Böylece Tımar Sisteminin sağladığı özel mülkiyete sahip olamama durumu yıkılmış ve Osmanlı Devleti içerisinde bireyler özel mülkiyete sahip olmaya başlamıştır. Bu topraklara sahip olan imtiyazlı ve ayrıcalıklı sınıflar (ayanlar ya da eşraflar) ise toprağa bağlı iş gücünü sömürerek Avrupa pazarları için büyük çapta tarım üretimi yapma fırsatı elde etmişlerdir. Nitekim bu bağlamda şu sonuca ulaşılabilir ki, Osmanlı Devleti çalışma ahlakı ve iktisadi anlamında, ilk yıllarda İslami değerlere atıf yapmaktadır, ancak son döneminde bu değerlerin keyfi olarak yönetildiği, işverenin lehine kararlar verildiği söylemek mümkündür.

Kaynakça

[1] Acun, Fatma (2002). "Klasik Dönem Eyalet İdare Tarzı Olarak Tımar Sistemi ve Uygulaması Türkler – Osmanlı", *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt: 9, ss. 899-908.

[2] Arslan, Mahmut (2012). *İş ve Meslek Ahlakı; Dünya ve Türkiye Örnekleriyle*, Siyasal Kitapevi, Ankara.

[3] Aydın, Nevzat (2011). "Hz. Peygamber'in Sünnetinde Ahilik Değerler Sisteminin Temel Referansları", *Ahilik Uluslararası Sempozyumu "Kalite Merkezli Bir Yaşam" Bildiri Kitabı*, ss. 125-138.

[4] Bayram, Selahattin (2012). "Osmanlı Devlet'inde Ekonomik Hayatın Yerel Unsurları: Ahilik Teşkilatı ve Esnaf Loncaları", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 21, ss. 81-115.

[5] Bilgin, Vejdi (2003). "Değişen İktisadi Yapı Karşısında İslam Hukuku: 16. Yüzyıl Osmanlı Devlet'i Örneği", *İslami Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 16, Sayı: 4, ss. 607- 614.

[6] Günay, Ünver (1998). "Dini Sosyal Bir Kurum Olarak Ahilik", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 10, ss. 69-78.

[7] İnalçık, Halil (2012). "Timar", *Türkiye Diyanet Vakfı; İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 41, ss. 168-173.

[8] Kal'a, Ahmet (2003). "Lonca", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, Cilt:27 ss. 211-212.

[9] Kazıcı, Ziya (1987). *Osmanlılarda İhtisab Müessesesi (Ekonomik, Dini ve Sosyal Hayat)*, Kültür Basın Yayın Birliği, İstanbul.

[10] Pamuk, Şevket (2007). *Osmanlı – Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*, İletişim Yayınları, İstanbul.

[11] Sarıkaya, Saffet (1999). "Osmanlı Devlet'inin İlk Asırlarında Toplumun Dini Yapısına Ahilik Açısından Bir Bakış Denemesi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:6, ss.49-67.

[12] Tabakoğlu, Ahmet (2016). *İslam İktisadına Giriş*, Dergâh Yayınları, İstanbul.

[13] Tekin, Mustafa (2006). "Bir Sosyal Kontrol Aracı Olarak Ahilik ve Toplumsal Dinamikleri", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 21, ss. 219-235.

[14] Turan, Kemal (1996). *Ahilikten Günümüze Meslekî ve Teknik Eğitimin Tarihi Gelişimi*, İstanbul Marmara Üniversitesi İFAV Yayınları, İstanbul.

[15] Ülgener, Sabri (1981). *İktisadi Çözülmenin Âhlak ve Zihniyet Dünyası*, Der Yayınları, İstanbul.

Haset, İmrenme ve Kıskançlık Duygu Durumlarının Ayrıştırılması

Yeliz B. POLAT¹

Özet

Duyguların temel alındığı bu araştırmada kıskançlık, haset ve imrenme duyguları incelenmeye çalışılacaktır. Toplum tarafından bu duyguların ortaya konmasında ve kullanılmasında çeşitli farklılıklarla karşılaşmaktadır. Aynı zamanda bu duyguların bireyler tarafından sıklıkla yanlış ifade edildiği ve karıştırıldığı da göz önünde bulundurulmalıdır. Yapılan çalışmada temelde, bahsedilen bu varsayımları bilimsel verilerle ortaya koymak ve bu kavram karmaşasının önüne geçmek adına yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Haset, Kıskançlık, İmrenme, Duygu, His

Decomposition of Grudge, Envy And Jealousy Situations

ABSTRACT

One of the basic elements that leads human life is 'Feelings'. Feelings are determinant in human life, therefore human beings are able to move through many virtual functions by feelings. It is extremely important to understand and explain correctly such a vital structure. This research will try to examine the feelings of grudge, jealousy and envy in terms of using feelings as base. What those feelings really mean, how they are interpreted, what types of effects they really have in terms of emotions will be revealed.

Keywords: Envy, Grudge, Jealousy, Emotion, Feeling

¹İAÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Mezunlu

Giriş

İnsan hayatını yönlendiren en temel öğelerin başında duygular gelmektedir. Kişiler açısından duygular belirleyici bir özelliğe sahip olduğu için, insanlar birçok hayati fonksiyonda duyguları sayesinde hareket edebilmektedir. İnsan için böylesine önemli bir yapının, doğru anlaşılması ve ifade edilmesi de bir o kadar önemlidir.

Kavramsal olarak duygunun tanımlanması noktasında genel bir fikir birliği oluşmamıştır. Kleinginna (1981), yaptığı araştırmayla doksan iki farklı duygu tanımı olduğunu ortaya çıkarmıştır. Izard (1993) ise duygu kavramının tanımlanması yerine bu konuda araştırma yapan kuramcılarının hemfikir olduğu noktalar belirlenerek, temel önceliklerin ortaya çıkarılması gerektiğini belirtmiştir. Bu noktadan hareketle, duygunun temelde ifadesel veya motor bileşenleri içinde bulundurduğu ve duygunun bir ‘dış etki’ oluşturduğuna yönelik ortak fikirler belirginleşmektedir (Izard, 1993: 71).

İngilizce’ye baktığımızda duygu durumunu ortaya koymak için genellikle “hissetmek” ya da “his” (feel, feeling); duygu durumu (mood), ve duyuş (affect) gibi değişik kelimelerle ifade edilmektedir. Birbirinden farklı olarak kullanılan bu kelimeler ile duygu (emotion) kelimesi arasındaki ayırıcı özellikleri ortaya koymak noktasında duygunun asıl anlamıyla ilgili belki de bize yeni fikirler verebilir. Başlangıçta duygu ve his arasında ortaya çıkan ayırıcı özelliklere ele alacak olursak; hisler öncelikle kişinin metabolizmasında ki anlık farklılaşmalara karşılık gelen, fiziksel farklılıkların öncelikli olduğu (kalp çarpıntısı, yüz ve göz hareketlerindeki değişimler, vb.) kişiye yönelik ve bireysel deneyimleri gösteren öncül bir süreçtir. Duygulara bakacak olursak, belirli uyaranlara karşı ortaya çıkan tepkilerdir (Stanley ve Burrows, 2001).

Bir diğer durumda ise duygu durumu ile duygu arasındaki farka bakacak olursak, duygular genellikle uyarıcısı belli olan hedefe yönelik ortaya çıkan kısa süreli tepkilerdir. Ancak duygu durumu daha çok belirli bir uyarıcıdan kaynaklanan etkilenme olsa dahi, duyguya göre daha uzun süreli bir tepki olarak görülmektedir.

Farklı bir açıdan baktığımızda akla “Duygular kalıtsal, doğuştan gelen özellikler mi, yoksa çevresel yani sosyo-kültürel özelliklerle mi

belirlenmektedir?” sorusu gelmektedir. Psikolojide dikkati çeken birçok araştırmacı ve kuramcılar, duygunun çalışma düzenini, tanımlanmasını ve nasıl açıklanması gerektiği hususunda birbirinden farklı üç temel yaklaşım ortaya koymuştur. Bunlar bilişsel, sosyo-kültürel ve evrensel yaklaşımlardır. Bilişsel yaklaşımlarda, duygu ve bilişin birbirinden bağımsız birbirinden ayrık iki sistem olup olmadığına ve duygunun bilişten önce gelip gelmediğine yani bilişsel süreçlerin ilk uyarılması olmadan duygunun oluşup oluşmadığına dikkat çekilmektedir. Son zamanlarda yürütülen çalışmalar bilişsel süreçlerin duyguların ortaya çıkmasında ve yansıtılmasında çok önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Duyguların her kültürde aynı anlamlandırıldığı ve duyguların doğuştan var olduğu düşüncesinin temelini oluşturan biyolojik yönelimli yani evrimsel yaklaşımlar; insanlardaki temel duyguların evrensel olduğunu, dolayısıyla duyguların zamana, sosyal çevreye göre değişmezliğini iddia etmektedirler. Genelden özele inildiğinde, çok sayıda duygu bulunmaktadır. Bu duygulardan kıskançlık, haset, imrenme tanım, oluşum ve sonuçları birbirinden farklı olmasına rağmen, sıklıkla birbiriyle karıştırılmakta, yakın anlamlı sanılması ya da birbiri yerine kullanılması bir kavram kargaşasına sebep olmaktadır.

Gelişme

Sözlük anlamlarına baktığımızda kıskançlık; bir kimse üstünlük gösterdiğinde veya sevilen birisinin başkası ile ilgilendiği kanısına varıldığında takınılan olumsuz tutum, güncülük, hasetçilik, hasetlik, hasutluk. Haset; kıskançlık, çekememezlik, günü. İmrenme; beğenilen bir kişi veya şeye benzemeyi istemek, gıpta etmek (Türk Dil Kurumu, Güncel Türkçe Sözlük). Türkçe söz konusu olduğunda ilk başvuru kaynağı olan Türk Dil Kurumu sözlüğünde kıskançlık ve haset kavramları birbirinin yerine kullanmakta ve eş anlamlı olarak görülmektedir. Ancak aşağıdaki bölümde detaylı olarak inceleneceği üzere kıskançlık ve haset hem oluşum, hem de sonuçları açısından incelendiğinde birbirinden farklı kavramlar oldukları net bir şekilde görülmektedir.

Haset kelimesi, köken olarak Arapça Hasad kelimesinden türetilmiştir. Haset duygusu kişinin kendisini diğer insanlarla mukayese ettiğinde içinde bulunduğu durum diğer kişilerden düşükse ortaya çıkması beklenen bir duygu durumudur. Bireyin çeşitli alanlarda bazı elde etmek istediği şeyler

olup da elde edemediği ulaşamadığı anlarda, bir diğer kişinin arzuladığı şeylere sahip olduğunu görmesi bireyi olumsuz etkilemekte ve bu durum kişiyi haset veya kıskançlık gibi duygu durumlarına sevk etmektedir (Smith ve Kim, 2007).

Bir kısım araştırmacılar (Smith ve Kim, 2007; Van de Ven ve diğerleri, 2011), haset duygusunun hiçbir durumda olumlu bir yönünün olamayacağını düşünse de, bazı araştırmacılar ise içinde kötü niyet veya hayranlık barındırmayan kıskançlık veya haset duygularının temelinde, kişiyi kendi kendini geliştirme noktasında güdüleyici yanlarının bulunduğunu belirtmektedirler. Bir yönden de normal seviyelerde yaşanan ve hayat bulan kıskançlık ya da haset, kişiyi daha iyiye yönlendiren itici etkin bir güç haline dönüşebileceği düşünülmektedir (Pieters ve Van de Ven, Zeelenberg, 2011). Bu noktada haset, kıskançlık ve imrenme duyguları arasındaki geçişlerin aynı zamanda farklılıkların dikkate alınması gerekmektedir. Genel olarak ifade edecek olursak; hasetin imrenme duygusunda çok daha yoğun şekilde ortaya çıkan bir durum olduğunu, sahip olunmayan şeylere ulaşma noktasında çaba gösterme açısından da daha yoğun bir güç olduğunu belirtmek doğru olur.

Haset duygusunda kişi kendi kendini engellenmiş hissetmekte ve bu engellenmişlik içerisinde de kişi hedefe yönelik daha yoğun bir şekilde kendini gerçekleştirmeye çalışmaktadır. İmrenme duygusu temele bakıldığında daha olumlu çağrışımlar oluşturmaktadır. Fakat bu olumlu görünümün asıl sebebi duyguların haset durumuna göre yoğunluğunun düşük olmasındandır ve bu durumda kişi kendini geliştirme yoluna pek gitmemektedir. Hem süreç hem de sonuç yönünden bakacak olursak imrenme ve haset kavramlarına toplum düzeyinde yüklenen ahlaki değerler de farklılaşmakta ve imrenme kavramı daha olumlu, haset kavramına ise daha olumsuz manalar yakıştırılmaktadır. Fakat bütün bu atfedilen anlamlar göz önüne alındığında, kişinin gelişimi ve amaç edinme noktasında, haset ve kıskançlık duyguları, imrenme duygusuyla karşılaştırılınca daha etkilidir (Van de Ven ve diğerleri, 2011).

İyi de, haset kişinin kendi kendisini geliştirmesi noktasında itici bir etken olma görevi görürken neden imrenme durumu aynı etkiyi sahip değildir? Van de Ven ve diğerleri (2011), bu konuda mevcut durum ele alındığında

nedensel açıdan bakacak olursak, kişi içinde bulunduğu durumda kendisinden daha ileri düzeyde biri ile karşı karşıya geldiğinde imrenme gibi daha az yoğunluklu ve olumlu duygular içine girmektedir. Bu durum kişiyi pasifize etmekte ve pasifize edilmiş ve içinde bulunduğu durumdan rahatsızlık duymayan bireyde kendini geliştirme yönünde de herhangi bir ihtiyaç duymamaktadır. Fakat bu yüzleşmede ve karşılaştırmada olumsuz duygular (haset, kıskançlık vb) içine giren kişi bir şekilde bu durumu itici bir güç olarak kullanıp motive olmakta ve kendini geliştirmek için çaba sarf etmektedir.

Haset ile ilgili tanımlara bakıldığında ise, hasetin genel olarak hoş olmayan bir duygu durumu olarak ifade edildiği ve çoğu zaman da düşmanca davranış ve kin gibi olumsuz duygu ve davranışlar ortaya çıkardığı görülmektedir. Bu duygu durumu bireyde arzulanan bir nesne, sosyal statü gibi bir şeyin kendisinden başka birinin elde ettiğinden haberdar olmasıyla oluşan bir durumdur (Smith ve Kim, 2007; Van de Ven ve diğerleri, 2011). Bu noktada haset ve kıskançlık arasındaki farklılığa da değinmek gerekebilir.

Yapılan araştırmalara bakıldığında haset ve kıskançlık kavramlarının birbirinden birçok yönden ayrılan iki ayrı duygu durumu olduğunu görmekteyiz. Haset iki kişi arasında ortaya çıkan ve kişilerin birinin, diğerinin zayıf ve noksan bir yönü olması halinde bu zayıflıktan zevk alması halidir. Kıskançlık kavramına baktığımızda ise hasetten farklı olarak çoğunlukla üç kişi arasında ortaya çıkan ve kişilerin birinin diğerine karşı kaybetme korkusu ile kendini gösteren, durum ve süreç yönünden de haset duygusundan farklı bir haldir (Kim ve Smith, 2007). Özünde haset ve kıskançlık arasındaki farkı ortaya koyan bu görüşle beraber, genel perspektifte kıskançlık ve haset arasındaki ayrımı şu şekilde ortaya koymak olasıdır:

Bireyin kendi sahip olmadığı ve olamadığı bir şeye başka birinin sahip olduğunu bilmek hasete neden olurken, insanın temelde sahip olduğu bir şey varsa sonuç olarak sadece onu başka birine kaptırma korkusu neticesinde kıskançlığa sebep olmaktadır (Van de Ven ve diğerleri, 2011). Yapılan sosyal karşılaştırmalar bu bağlamda bireyin kendisini daha zayıf hissetmesi haset duygusuna sebep olabilir; bu yüzden mevzu bahis olan, sahip olduğu bir şeyi kaybetmek korkusundan ziyade, sahip olmak istediği

fakat elde edemediği şeyin, kendisinin değil de bir başka kişinin sahip olmasıdır.

Kültürel etkenlerin gözardı edilerek hemen hemen birçok kişinin yaşadığı duygu durumu olan haset ve kıskançlık duyguları genellikle sıkça karıştırılan kavramlardır. Yapılan araştırmalara bakıldığında bu kavramların birbiriyle karıştırılmasının bazı nedenleri göze çarpmaktadır. Bu nedenlere bakacak olursak insanların bu iki kavramı günlük hayatta kullanımlarında sıklıkla karıştırması ve birbiri yerine kullanması bir kavram kargaşasına sebep olmaktadır; bu da nedenlerden biridir.

Haset ve Kıskançlık gibi duyguların karıştırılıyor olmasının bir diğer sebebi ise bu iki duygu durumunun genellikle aynı anda birlikte görülüyor olması ve kıskançlığın hem sonuç, hem de süreç yönünden haset duygu durumuna göre çok daha yoğun olarak kendini hissettiriyor olmasıdır (Aktaran: Kim ve Smith, 2007). Bu doğrultuda ele alacak olursak Türkçe dilinde de haset ve kıskançlık kavramlarının çoğu zaman birbiri yerine kullanıldığı görülmektedir. Aslında çoğunlukla kıskançlık olarak değerlendirilen durumların birçoğunun haset hissini ortaya çıkardığı durumlar olduğunu ifade etmek yerinde bir tespit olacaktır.

Pines'in (1998) söylediğine göre; "kıskançlık hissi, kişinin kendisi için önem arz eden bir ilişkinin zarar göreceğini düşünmesi veya kaybetme korkusunun sebep olabileceği bir türde tehdide yönelik oluşmuş bir algının neticesi olarak ortaya konan karmaşık ve duygusal bir tepkidir". Bringle ve Buunk'a göre kıskançlık, "Kişinin süregelen veya daha evvelden içinde olduğu bilinen ilişkisindeki eşiyile üçüncü bir şahsın ilişkisinden doğan, nahoş duygusal bir tepkidir. Bahsettiğimiz ilişki, gerçek bir ilişki olabileceği gibi sadece hayal edilen, beklenen veyahut daha evvelden tecrübe edilmiş bir ilişki de olabilir." White (1981) göre kıskançlık, "Kişinin birlikte olduğu biriyle gerçek veya hayalindeki bir rakip arasındaki gerçek veya ihtimal dahilinde oluşan bir ilişki sebebiyle ortaya çıkan, ilişkinin mevcudiyetine veya niteliğine ya da kişiye kendine duyduğu öz saygısına dair tehditlerle beraber açığa çıkan düşünce, duygu ve davranışlar bütünü." olarak ifade edilmektedir. Salovey ve DeSteno'ya (1996) göre "Kıskançlık hissi, kişi için değer verdiği biriyle arasında kurulan bağ sonucu kendini gösteren ve aynı zamanda ilişkinin riske girmesi veya tehlikeye düşmesi sebebiyle

kendini gösteren mutsuz olma, korku ve öfke duygularıyla ile ortaya çıkan sapkın bir duygu halidir.”

Bir diğer tanıma göre kıskançlık, “Sahip olunan ilişkiyi sürdürmek ve sahip çıkamamak adına ortaya konan ve temelinde korku olan bir tepki”dir. (Buunk, Buss, Oubaid ve Angleitner, 1996). Severa ve Mathes (1981), kıskançlığı “ikili ilişkilerde rakip olarak görülen bir üçüncü kişinin olmasından ötürü ortaya çıkabilecek bir ilişki kaybı veya ilişkinin zarar görmesine dair oluşabilecek bir tehdit neticesinde hissedilen olumsuz duygu durumu” olarak da ifade etmektedirler.Yapılan tüm bu tanımlardan da görüleceği gibi, kıskançlık kendi başına yalın ve tekil bir duygu yahut kavram değil, aksine başlı başına bir tepkiler ve duygular bütünüdür.

Kıskançlık birçok kişiye göre oldukça yıpratıcı ve zorlayıcı bir histir (Pines ve Bowes, 1992). Bazıları için aşkın, bazıları için de öz saygının düşüklüğünün, değer verilen birinin kaybetmenin yahut güven eksikliğinin işaretidir (Greenberg ve Pyszczynski, 1985).

Kıskançlık ve haset arasındaki asıl fark, haset durumu iki kişi arasında gerçekleşirken, kıskançlık durumunun üç kişiyi içine alan bir durum olmasıdır. Bu doğrultuda baktığımızda haset sahip olunamayan fakat arzulan herhangi birşeye ya da özelliğe sahip olma isteğinden doğar ve ana noktasında genellikle bir özellik veya nesne vardır. Kıskançlıkta ise dikkat edilmesi gereken asıl temel etken mevcut ilişkiyi tehdit ettiği düşünülen üçüncü şahıslardır (Pines, 1998: LaFollette, 1996: Friday, 2000: Brehm, 1992: Salovey ve Rodin, 1989).

Haset ile kıskançlık arasındaki farkı ortaya koyarken birey (A), diğer kişi (C), üçüncü şahıs veya varlık (Y) üçlüsü ile ortaya konabilir. Bryson (1991), kıskançlığı açıklarken; A'nın Y ile arasındaki bağın ve ilişkinin, C'nin Y ile yeni bir bağ oluşturma ihtimali ile ilişkinin risk altında olması korkusuyla kendini gösteren bir durum olarak yorumlanır. Bu mevcut hali, “sosyal ilişki kıskançlığı (social relationship jealousy)” adı altında ifade edebiliriz (Salovey ve Rodin, 1989).

C ile Y arasında daha önceden varolan bir ilişki olması durumunda (Y bir şahıs, nesne, mevcut olan kişisel bir özellik yahut daha başka şeyler

de olabilir), A kişinin C kişinin yerini alma veya aradaki ilişkiye zarar verme eğilimi ve uğraşı “haset” olarak adlandırılabilir. Genellikle günlük kullanımda çoğunlukla bu durum “kıskançlık” olarak ifade edilmektedir ve bu durumu “sosyal karşılaştırma kıskançlığı” adı altında değerlendirmek gerekir.

Spielman (1971), haset ile kıskançlık arasındaki farkı, kıskançlık hissinin daha yoğun olduğunu söyleyerek belirtmiştir. Spielman’a göre kıskançlık hissi hasete göre içerisinde daha fazla nefret barındırır. Haset duygusunun temelinde bir başka kişinin sahip olduğu şeyi elde etme arzusu mevzu bahisken kıskançlıkta buna ek olarak, diğer kişinin ona sahip olmaması için beslenen arzu ve istek de bulunmaktadır. Haset durumunda kişi, başka birinin kendisinin elde etmek istediği şeye sahip olmasının kendisinde ortaya çıkardığı hüznü, mutsuzluk ve o şeye sahip olamamanın doğal sonucu olarak kendini kötü hissetme haliyle baş başadır. Kıskançlık durumu ise kişi için çok önemli olan bir ilişki ya da varlığın zarar görmesi veya tamamen elden gitmesi ihtimalinden doğan bir şüphe, güvensizlik ve endişe durumunu içerir. Bu durumda haset kişinin kendisine acımasından kaynaklanan kızgınlık ve üzüntüyle ortaya çıkarken kıskançlık, öfkeyle birlikte yoğun bir kaybetme korkusunu da bünyesinde barındırır. Yaşanan duygular ortak, niteliksel olarak benzer, fakat yoğunluk yönünden farklıdırlar.

Buna ek olarak, yapılan bazı araştırmalarda hasetle kıskançlığın değişik duygu halleriyle ifade edildiği doğrultusunda sonuçlara da varılmıştır. Örneğin, Parrott ve Smith (1987) (Akt.: Salovey ve Rodin, 1989) ortaya koydukları deneysel bir çalışma neticesinde kıskançlık duygusunun daha ziyade korku, şüphe, yalnızlık, belirsizlik ve aldatılmışlık duygularıyla eşzamanlı kendini gösterdiği; haset duygusunun ise değersizlik, utanma, suçluluk ve inkar gibi duygularla birlikte kendini gösterdiği belirlenmiştir.

Tartışma ve Sonuç

‘Haset, kıskançlık ve imrenme gibi duyguların ayrıştırılması’ konulu çalışmada yer alan alan araştırmasında farklı sektörlerde rastgele seçilmiş çalışan 15 kadın ve 15 erkek olmak üzere toplam 30 üniversite mezununa 9 soru yöneltilmiştir. (haset ve imrenme ile ilgili bir ölçek bulunmaması, mülakat soruları oluştururken özgün bir çalışma yapılmasına sebep

olmuştur). Mülakat yönteminin kullanıldığı bu çalışmada, katılımcıların kendi duyguları, kıskançlık, haset ve imrenme duyguları hakkında ne derece bilgi sahibi oldukları, bu kavramları birbirinden ayırt edip edemedikleri, kendilerini nasıl etkilediği ve nasıl tepki verdikleri ölçülmeye çalışılmıştır.

Duyguların nasıl ortaya çıktığı ile ilgili yöneltilen soruya verilen cevaplar incelendiğinde, katılımcıların tamamına yakınının çevre ve bu kapsamda karşımıza çıkan ikili ilişkiler üzerinde durduğu görülmüştür. Duyguların oluşumu noktasında yapılan araştırmaların bir kısmı da bu sonucu destekler niteliktedir. Frijda'nın (1992) duygu süreç yaklaşımı duygusal tepkilerin çevresel etkilerle oluştuğunu, duyguların birey için olayın anlamının bilişsel yansımaları olduğunu ve duyguları etiketlemenin duyguya ilişkin değerlendirmeleri etkileyebildiğini ortaya koymaktadır. Aynı zamanda Lazarus ise bireyin yaşadığı olayın ya da durumun duyguyu oluşturarak bireyin kişisel durumunu etkilediğini belirtmektedir. Birey çevreden ya da bedenden gelen çeşitli kaynaklardaki bilgiyi değerlendirmekte ve bu bilgilerin değerlendirilmesi sonucu duygu oluşmaktadır. Schacher ve Singer (1962) de duyguların oluşumunda bilişsel süreçlere değinerek dolaylı yoldan çevrenin etkisi üzerinde durmuştur.

Kişilerarası ilişkilerde duyguları anlaşılır ve etkili ifade etmek, ilişkilerin gelişmesi açısından önemli bir rol oynamaktadır. Duyguları etkili ve anlaşılır bir şekilde ifade etmenin önünde doğal olarak bazı engellerle de karşılaşmakta, bunların başında; duyguların inkar edilmesi, yok sayılması, sosyal normlar ve çevre baskısı, zayıf yönleri saklama çabası ve kişilerarası ilişkilerde yetersiz beceriler gelmektedir.

Mülakatın ikinci maddesine verilen cevaplara bakıldığında, erkeklerin kadınlara oranla duygularını daha fazla sınırladıkları görülmektedir. Kadınların ise bir çoğunun duygularını konuşarak, açık ve anlaşılır bir şekilde ifade etme eğilimi içinde olduğu görülmektedir. Erkeklerin ise çoğunun duygularını yazarak ya da hiç konuşmayarak bastırma yoluna gittiği görülmüştür. Duygusal farkındalık ve duyguları ifade etme kültürel cinsiyet rollerinin etkisiyle farklılık gösterebilmektedir. Bugüne kadar yapılmış olan birçok nitel çalışmada, erkeklerin kadınlara oranla duygularını sınırladıklarını göstermektedir (King ve Emmons, 1990; Kilmartin, 1994; Pennebaker, 1995; Polce-Lynch ve ark., 1998).

Katılımcılara, kıskançlık ve haset duyguları arasındaki ayrım sorulmuştur. 30 katılımcıdan 7'si kıskançlıkla haset arasında bir farkın olmadığını belirtmişlerdir. Yapılan araştırmalara baktığımızda haset ve kıskançlık kavramları birçok yönden birbirinden ayrılrsa da günlük hayatta insanların bu kavramları sıklıkla karıştırdığı görülmektedir. Bunun en temel sebeplerinden biri ise insanların çoğunlukla bu kavramları birbirinin yerine kullanması ve ortaya çıkan kavram kargaşasıdır.

Bu katılımcılardan 5'i katılımcının açıklamalarına baktığımızda kıskançlıkla haset arasında ki fark Van de Ven arkadaşlarının açıklamalarına eşdeğer şekillerde ifade etmişlerdir. Van de Ven (2011), bireyin kendi sahip olmadığı ve olamadığı bir şeye başka birinin sahip olduğunu bilmek hasete neden olurken, insanın temelde sahip olduğu bir şeyi başkasına kaptırma korkusu neticesinde kıskançlık duygusunun ortaya çıktığını ifade etmiştir.

Diğer 19 katılımcı ise genel olarak haset duygusu ile kıskançlık arasındaki ayrımı, hasetin kıskançlığa göre daha olumsuz daha yoğun ve kötücül bir duygu olduğunu söyleyerek ifade etmişlerdir. Kim ve Smith (2007), katılımcıların da ifade ettiği üzere hasetin genel anlamda hoş olmayan bir duygu olarak ifade edildiğini, aynı zamanda çoğu durumlarda düşmanca davranış ve kin gibi olumsuz duygu ve davranışları ortaya çıkardığını ileri sürmüştür. Fakat yapılan araştırmalar sonucu haset ve kıskançlık arasındaki asıl fark haset durumu iki kişi arasında gerçekleşirken, kıskançlık durumunun üç kişiyi içine alan bir durum olmasıdır. (Pines, 1998; LaFollette, 1996;Friday, 2000; Brehm, 1992; Salovey ve Rodin, 1989). Spielman (1971), diğer kuramcılarının ve katılımcıların aksine haset ile kıskançlık arasındaki farkı, kıskançlık hissinin daha yoğun olduğunu söyleyerek belirtmiştir.

Katılımcıların geneli kıskançlık ile imrenme duyguları arasındaki farkı yanlış anlamlandırmışlardır; kıskançlığa göre daha olumlu, ideal ve yüce bir duygu olduğunu ifade etmişlerdir.

Van de Ven ve arkadaşlarının (2011), bu konuda yaptığı araştırmalar. Hem süreç hem de sonuç yönünden bakıldığında imrenme ve kıskançlık kavramlarına toplum düzeyinde yüklenen ahlaki değerler farklılaşmakta ve imrenme kavramına daha olumlu, kıskançlık kavramına ise daha olumsuz

manalar yüklendiğini belirtmektedir. Fakat imrenme ile kıskançlık arasındaki temel fark, imrenme duygu durumunun kıskançlığa göre yoğunluğunun düşük olmasıdır.

Sullivan hasetin temelinde yetersizlik hissini olduğunu savunmuştur. Haset kişinin kendisini diğer insanlarla mukayese ettiğinde içinde bulunduğu durum diğer kişilerden düşükse ortaya çıkması beklenen bir duygu durumudur (Smith ve Kim, 2007; Van de Ven ve diğerleri, 2011). Katılımcılarla paylaşılan metinde haset duygusunu tetikleyici bir örnek olay verilmiş ve bu olay karşısında kendilerini nasıl hissedecekleri sorulmuştur. Katılımcıların geneli böyle bir durumla karşılaştıklarında kızgınlık hissedeceklerini belirtmişlerdir. Bazı katılımcıların bu duygularına üzüntü ve kıskançlık duyguları da eşlik etmiştir.

Birçok kuramcı tarafından haset duygusunun olumsuz ve yararsız bir duygu olduğu ileri sürülmüştür. Haset ile ilgili tanımlara bakıldığında, hasetin genel olarak hoş olmayan bir duygu durumu olarak ifade edildiği ve çoğu zaman da düşmanca davranış ve kin gibi olumsuz duygu ve davranışlar ortaya çıkardığı görülmektedir (Smith ve Kim, 2007; Van de Ven ve diğerleri, 2011). Bu noktada katılımcıların kendilerini toplum düzeyinde ahlaki olarak olumsuz bir yeri olan haset duygusuyla değil de haset duygusuna eşlik eden kabul düzeyi daha yüksek yardımcı duygularla (kızgınlık, üzüntü) ifade ettikleri görülmüştür.

Katılımcılarla paylaşılan metinde imrenme duygusunu tetikleyici bir örnek olay verilmiş ve bu olay karşısında kendilerini nasıl hissedecekleri sorulmuştur. Katılımcıların verdiği cevaplar incelendiğinde katılımcıların %70'e yakını imrenme ve kıskançlık duyguları arasında bir gelgit yaşamıştır. Van de Ven ve diğerleri (2011), bu konuda mevcut durum ele alındığında nedensel açıdan bakacak olursak, kişi içinde bulunduğu durumda kendisinden daha ileri düzeyde biri ile karşı karşıya geldiğinde imrenme gibi daha az yoğunluklu ve olumlu duygular içine girmektedir der.

Birçok araştırmacı kıskançlığın ortaya çıkış sebebi ve tetikleyicisi olarak, ikili ilişkileri tehdit eden üçüncü kişileri göstermişlerdir (Pines 1998, Bringle ve Buunk 1987, White 1981, Salovey ve DeSteno 1996). Bu doğrultuda katılımcıların kıskançlık durumunu ortaya çıkaracak bir örnek

olay verilmiş ve bu durumda kendilerini nasıl hissedecekleri ve nasıl davranacakları sorulmuştur. Katılımcıların geneli bu durumda kıskançlık hissini yaşayacaklarını ifade etmişlerdir. Fakat katılımcılarda kıskançlık hissine eşlik eden duygu ve davranışlar da olmuştur. Özellikle kıskançlık duygusuna büyük oranda öfke duygusu eşlik etmiştir. Aynı zamanda davranışsal olarak da katılımcıların genelinin partnerlerini terk etme yolunu seçtikleri görülürken, erkek katılımcıların terk etmenin yanında şiddet içeren davranışlar sergileme oranının da oldukça yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Katılımcıların büyük bir çoğunluğu haset ve kıskançlık duygularının, haset duygusunda daha yoğun olmak üzere günlük hayatta kendilerine olumsuz ve yıkıcı etkileri olduğundan bahsederken, imrenme duygusunun pekiştirici ve yapıcı etkilerinin olduğunu belirtmişlerdir.

Bir kısım araştırmacılar haset ve kıskançlık duygusunun hiçbir durumda olumlu bir yönünün olamayacağını düşünse de bazı araştırmacılar ise içinde kötü niyet veya hayranlık barındırmayan kıskançlık veya haset duygularının temelinde, kişiyi kendi kendini geliştirme noktasında güdüleyici yanlarının bulunduğunu belirtmektedirler. Bu hususta Ninivaggi (2010), insanın iç dünyasının haset yüzünden, kaos ve bütünleşememişlik yeri olduğunu ileri sürerken; Van de Ven, Kim ve Smith gibi kuramcılar süreç açısından olumsuz olsa da sonuç bakımından olumlu etkileri olduğunu savunmuşlardır.

İmrenme, haset ve kıskançlık duygularının olumsuz etkileriyle baş etme noktasında katılımcıların geneli imrenme duygusunun, baş etmeyi gerektiren olumsuz bir etkisi olmadığını belirtmiştir. Katılımcıların kıskançlık ve haset duygularıyla baş etme çabalarına bakıldığında ise yine katılımcıların yarısından çoğunun, kendilerine özgü farklı yollarla (inanç, yok sayma, vb.) da olsa savunma mekanizmalarından biri olan bastırma tekniğini kullandıklarını fark etmekteyiz.

Van de Ven ve arkadaşlarının (2011), bu konudaki düşüncesi katılımcıların genelinden farklı olarak imrenmenin süreç olarak olumlu olsa da sonuç olarak bireyleri harekete geçirmekten ve gelişmekten alıkoyduğunu ileri sürmüştür. Kıskançlık ve haset duygularının ise imrenmenin tam tersi

süreç olarak olumsuz olsa da sonuç olarak bireyler için olumlu yani itici ve geliştirici bir güç olabildiğini savunmuşlardır.

Katılımcıların geneli kıskançlık, haset ve imrenme duyguları arasındaki ayrımı net bir şekilde ortaya koyamamıştır. Kavramları sıklıkla birbirlerinin yerine kullanma eğilimi de bu durumu destekler niteliktedir. Çalışma, kuramsal bölümde yapılmış araştırmalarla temellendirilerek, akıllarda soru işaretine yer bırakmayacak şekilde bu ayrımı ortaya koymaya çalışmıştır.

Kaynakça

- [1] **Brehm, S.S.** (1992). *Intimate relationships*. NY:McGraw Hill.
- [2] **Bringle, R. G. & Buunk, B.** (1985). Jealousy and social behavior, *Review of Personality and Social Psychology*, 6, 241-264.
- [3] **Buunk, B. P., Angleitner, A., Oubaid, V., & Buss, D. M.** (1996). Sex differences in jealousy in evolutionary and cultural perspective: Tests from the Netherlands, Germany, and the United States. *Psychological Science*, 7(6), 359-379.
- [4] **DeSteno, D. A., & Salovey, P.** (1996). Jealousy and the characteristics of one's rival: A self-evaluation maintenance perspective. *Personality & Social Psychology Bulletin*, 22, 920-932.
- [5] **Greenberg, J., & Pyszczynski, T.** (1985). Proneness to romantic jealousy and responses to jealousy in others. *Journal of Personality*, 53(3), 468-479.
- [6] **Izard, C. E.** (1993) Four systems for emotion activation: Cognitive and noncognitive processes. *Psychological Review*, 100, 68-90.
- [7] **Lazarus, R. S., Kanner, A. D., & Folkman, S.** (1980). Emotions: A cognitive phenomenological analysis. R. Plutchick & H. Kellerman (der.), *Emotion: Theory, research, and experience* (Vol. 1, s. 189-217). NY: Academic Press.
- [8] **Mathes, E. W., & Severa, N.** (1981). Jealousy, romantic love, and liking: Theoretical considerations and preliminary scale development. *Psychological Reports*, 49, 23-31.

- [9] **Ninivaggi, F. J.** (2010). Envy theory. Perspectives on the Psychology of Envy. Lanham, MD: Roman & Littlefield.
- [10] Pines, A. M. and Friedman, A. (1998). Gender differences in romantic jealousy. *The Journal of Social Psychology*, 138, 54-71
- [11] **Pines, A. M., & Bowes, C. F.** (1992). Romantic jealousy. *Psychology Today*, 25 (2), 48-56.
- [12] **Smith, R. H. ve Kim, S. H.** (2007). Comprehending envy. *Psychological Bulletin*, 133(1), 46-64.
- [13] **Türk Dil Kurumu**, Güncel Türkçe Sözlük
<http://www.tdk.gov.tr/index.php?>
- [14] **Vaillant GE.** (1976) Natural History of Male Physiological Health; The Relation of Choice of Ego Mechanisms of Denense to Adult Adjustment. *Archives of General Psychiatry*, 33(5), 535-545.
- [15] **Van de Ven, N., Zeelenberg, M. ve Pieters, R.** (2011). Why envy outperforms admiration. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 37 (6), 784-795.
- [16] **White, G. L.** (1981a). Relative involvement, inadequacy, and jealousy: A test of a causal model. *Alternative Lifestyles*, 4, 291-309.

Belediyelerde Katı Atıkların Geri Dönüşümü: Başakşehir Belediyesi Örneği

Şenol TEN¹

Özet

Çevre kirliliklerinin önlenmesinde yerel yönetimler üst düzeyde görevler üstlenmişlerdir. Özellikle kentte yönetim unsuru olarak ön planda olan yerel yönetim birimleri kenti korumak ve bu bağlamda çevreyi kirlilik açısından en aza indirmeye yönelik adımlar atılmıştır. Söz gelimi katı atık yönetimi konusunda belediyeler yetkili ve karar alan kuruluşlardır. Katı atıkların toplanmasından bertarafına kadar olan süreçte tüm sorumluluk yerel yönetimlere düşer. Atık, yok edilmesi gereken bir madde değil geri kazanılması gereken kaynak olarak görülmektedir. Bu açıdan katı atıkların geri dönüşümü günümüzde ekonomik, çevresel ve yasal olarak önemli bir konu durumuna gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çevre, çevre sorunları, atık, katı atık, geri dönüşüm

The Return Of Solid Wastes In Municipalities: Başakşehir Municipality Sample

Abstract

Local administrations have taken up primary functions in preventing environmental pollution. Local administrations, especially those in power in cities, have taken strict precautions to protect the cities and minimize the effects of environmental pollution. For instance, municipalities are the authorized and decision making organisations in terms of solid wastes. Local administrations are in charge of and responsible for the process, from collecting to disposal, of solid wastes. Wastes are considered to be sources that must be recycled, not as materials to be disposed. Considering these, today recycling solid waste has become a very important issue as far as the economy, environment and law is concerned.

Keywords: Environment, Environment Problems, Waste, Solid Waste, Recycling

¹İAÜ İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Yüksek Lisans Mezunlu

GİRİŞ

Çevre

Kentsel sistemlerdeki organizasyon ve yönetim şekillerinin, iklimin global düzeyde ısınması, giderek incelen ozon tabakası, biyolojik çeşitliliklerde azalma gibi göstergelerle yakın ilişkisinin fark edilmesiyle beraber günümüzde kentler üzerinde önemle durulması gereken birimler olarak değerlendirilmektedir (Ökmen, 2003: 78). Kentler ve çevresel yönetimle ilgilenmede görülen artış, öncelikli olarak uluslararası kuruluşların toplantıları ardından da ülkelerin yasal mevzuatlarında yaptıkları düzenlemelerle kent ve çevre yönetimi ilişkisinin kurulmasına katkıda bulunmuştur. Çevresel yönetim anlayışı sonraları kurumsal örgütlenmelerin ortaya çıkmasının da bir nedeni olmuştur.

Diğer taraftan ekolojik yönetimin sağlanması için kamusal örgütlenmelerin yanı sıra yerel boyutta önemli aşamalar kaydedilmiştir. Çevresel kirliliğin önüne geçilmesinde mahalli idareler önemli görevler üstlenmişlerdir. Tüm boyutlarıyla artık global bir olgu durumunda olan ekolojik sorunlar, merkezi yönetimlerin yanı sıra kentsel ve yerel yönetimlerin de sorumluluk alanlarını genişletmekte ve gerek hizmet arzı, gerekse demokratik yönetim birimleri olarak bu kuruluşların görev alanlarında yer almaktadır (Bal, 2006: 185). Özellikle yerel yönetim birimleri, kentleri koruyarak çevresel kirliliği minimum düzeye indirmeye ilişkin aşamalar kaydetmiştir. Söz gelimi katı atık yönetimi hususunda yetkili kurumlar, öncelikli olarak yerel yönetimler daha sonra da merkezi yönetimdir.

Katı atık sorunları, günümüze dek kentlerin atık yönetimlerinde yaygın olarak uygulanan toplama, taşıma ve depolama sistemlerinin yetersiz kalmasına neden olmuştur. Toplanması, taşınması ve ortadan kaldırılması ekonomik yönden önemli yük getiren ve gerektiği gibi değerlendirilemediğinde kayıp bir ekonomik değer durumundaki katı atıkların yönetilmesinde, tüm süreçlerde yapılacak hizmetlerin finansal duruma ve sorumlulukları da yerel yönetimlerin üzerindedir (Yılmaz ve Bozkurt, 2010: 12).

Ülkemizde kentsel nüfus yoğunluğunun artması itibariyle çevre ile birlikte katı atıklar önemli bir kent meselesi haline gelmiştir. Özellikle kentsel yerleşim alanlarında, nüfus ve tüketim artışı toplamda ve kişi başına ortaya çıkan atık miktarını önemli derecede artırmıştır. Bu noktada özellikle katı atıklar sadece depolanan atıklar olarak değil, kentsel rant ve kent yönetimi açısından da önemli bir yönetim meselesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Katı atıkları çevre yönetimi çerçevesinde farklı görüş açıları olan yerel yöneticiler açısından yönetme, sermayenin katı atıkların bertaraf edilmesi ve değerlendirilmesi konusundaki ekonomik kaygıları, çevreci hareketlerin katı atıklar meselesine olan ekolojist bakış açıları kentlerde katı atıkların değerlendirilmesini ve doğru bir şekilde yönetilmesini önemli derecede etkilemektedir (Steiner ve Wiegel, 2009: 37). Daha önce ilgilenilmeyen ve gelişigüzel doğaya bırakılan atıklar, artık günümüzde ekonomik bir servet olarak görülmektedir. Katı atıkların birçok evresinde hem kamusal düzeyde hem de özel şirket bünyesinde birçok birim ve şirket kurulmuş, katı atıklar bir çalışma ve sermaye alanı olarak görülmüştür (Kılınç, 2011: 44). Özellikle ambalaj atıkları, tehlikesiz sanayi atıkları ve tehlikeli atık kategorisindeki malzemelerin değerlendirilmesi ve bertaraf edilmesi birçok ekonomik faaliyetleri beraberinde getirmiştir.

Doğal sonuçlar ile oluşan katı atıkların kent yaşamındaki kalite seviyesinin artması için ortadan kaldırılması gerekmektedir. Önceleri atıkların bertaraf edilmesi şeklinde oluşmaya başlayan faaliyetler, teknolojinin ve ekonomik olanakların gelişmesi ile birlikte sadece bertaraf işlemi olarak değil hem enerji kazanımı hem de maddenin geri kazanımı şeklinde olmaya başlamıştır. Bu kapsamda katı atık yönetimi kavramı kentlerde sürdürülebilir kent yaşamına doğru yönlendirilmiş bir güç haline gelmiştir (Öztürk, 2010: 28).

Atık yönetiminde önemli olan, atık üretiminin önüne geçilmesi ve kaynakların korunmasıdır. Atıklar, bertaraf edilmesi gerekli olan maddelerden çok geriye dönüştürülmesi gerekli kaynaklar olarak değerlendirilebilir. Sürdürülebilir atık yönetiminin amacı, kaynakların kullanılmasında dönüşüm sürecine geçilerek son tüketim neticesinde ortaya çıkan atıkların yararlı amaçlar için yeniden kullanımınıdır. Dolayısıyla sürdürülebilir atık yönetimi, toplum yaşamında farklı sektörler tarafından üretilen atıkların yönetilmesinde, depolama ve yok etme tesislerinde kayıp durumundaki atıkların, kaynakların minimum seviyeye indirilmesi ve önlenmesi geri dönüşüm oranlarında ise maksimum seviyeye ulaşılması, geri kazanım ve yeniden kullanılması olanaksız olan materyallerin mümkün olanlarla değiştirilmesini amaç edinmektedir (Palabıyık ve Altunbaş, 2004: 11-12).

Ülkemizde yaşanan kentleşme sürecinin katı atıkların yönetimi bakımından önemli iki özelliği sahip olduğu görülmektedir (Öztürk, 2010: 12). Öncelikli olarak hızlı bir şekilde ve düzensiz olan kentleşme, neticede kabul edilebilir

şekilde yönetimini gerekli kılan daha çok kentsel atık sürecini de ön plana çıkarmaktadır. Diğer kadar önemli olan bir başka özellik de, kırsal kesimde düşünülmeden çevreye atılan, rastgele doğaya bırakılan atıkların en önemli sorunlarından biri durumuna gelmesidir. Dolayısıyla kapasite ve miktar olarak artış gösteren ve yerel yönetimlerin kısıtlı güç ve imkanlarıyla yapmaya çalıştıkları katı atık yönetimi hizmetleri ülkenin her alanında önemini koruyacaktır.

Değerlendirilmek amacıyla geri dönüşüme alınan atıklar, çeşitli fiziksel ya da kimyasal işlemlerden geçirilmek suretiyle ikincil hammaddeye dönüştürülüp tekrar üretim sürecine katılabilmektedir. Diğer taraftan, kullanıldıktan sonra kullanım haricindeki geri dönüştürülebilir atık maddelerin farklı yöntemlerle hammadde olarak yeniden üretim sürecine kazandırılması önem kazanmaktadır (Öztürk, 2010: 48). Doğal kaynaklar sınırlı olduğundan bunların en sonunda tükenebileceği kaçınılmazdır. Kaynakların tasarruf edilmesinin yanında sürdürülebilir kalkınma ile ilgili oluşabilecek her türlü sorunlara çözüm üretebilmek için atıkların geri dönüştürülmesi ve tekrar kullanılması konusunda etkili çalışmaların yapılması önemlidir. Bu çerçevede, yalnız gelişmiş ülkelerin değil, gelişmekte olan ülkelerinde doğa kaynaklarından uzun dönem ve maksimum seviyede yararlanabilmeleri için gereksiz kaynak kullanımına son vermeleri, ekonomik değeri olan maddeleri geri dönüşüme ve yeniden kullanım metotlarını uygulamaları gerekli olmaktadır (Karagözoğlu vd. 2009: 7).

Kaynakların gereksiz kullanılmasını önlemek ve atıkların kaynağında ayrıştırılması yoluyla atık çöp miktarını azaltmak geri dönüşümün amaçları arasında yer almaktadır. Metal ürünler, plastik, kauçuk, cam, kağıt, elektronik atıklar gibi materyallerin geri dönüşümü ve yeniden kullanımı, doğal kaynakların tükenmesini önlemede yardımcı olacaktır. Bu durum; ülke gereksinimlerini sağlamada hurda malzeme ithali için ödenecek döviz miktarını azalttığı gibi, kullanılacak enerjiden de önemli derecede tasarruf sağlayacaktır. (Altıntop ve arkadaşlarının 2014: 28)

Diğer yandan günümüzde açık bir şekilde bilinmektedir ki geri dönüşüm, ortadan kaldırılacak katı atık miktarlarını azaltarak çevre kirlenmesinin de önemli derecede önlenmesine katkıda bulunacaktır. Katı atık miktarının ve hacminin azaltılmasına yönelik, yeterli alan bulunmasına bağlı olarak, katı atıkların düzenli bertarafı gerçekleştirilerek önemli ve büyük yararlar elde

edilebilir. Geri dönüşüm sistemlerinin başarılı olabilmesi için öncelikle atık malzemelerin kaynağında ayrılması gerekmektedir. Geri dönüştürülebilir özelliklere sahip atık malzemeleri normal atıklarla karıştığı takdirde, bu malzemelerden imal edilen ikincil malzemeler minimum nitelikte olabilmekte ve temizleme işlemlerinde sorunlara neden olabilmektedir. Sonuç olarak, gerikazanım işleminin önemli aşamasını kaynağa ayırıştırma ve ayrı toplamanın oluşturduğu söylenebilir (Armağan vd. 2006: 35-36).

Literatürde kolaylıkla ulaşılabilecek verilerden anlaşılacağına üzere; su, meşrubat, sıvı yağ gibi likit gıdalarda kullanılan pet ambalajından geri kazanım tesislerinde elyaf sağlanmakta ve ortaya çıkan ürün farklı endüstri alanlarında kullanılmaktadır. Öte yandan, süt, ketçap, mayonez, yoğurt, deterjan, şampuan benzeri ürünlerde kullanılan plastik ambalajlardan geri kazanım tesislerinde granüle edilmek suretiyle ve ikincil ürün olarak çok sayıdaki sanayi dalına hammadde şeklinde girmesi sağlanmaktadır. Bunun yanında, bira, meşrubat, konserve, sıvı yağ benzeri ürünlerde kullanılan metal ambalajların, geri kazanım yerlerinde eritme işlemlerine tabi tutulma suretiyle yeniden üretim sürecine alınması gerçekleştirilmektedir (Kılınç, 2011: 75). Çok iyi bilineceği üzere, kağıt ve karton gibi malzemeler, ambalaj üretiminde ilk sırayı almaktadırlar ve bunların atıkları kağıt geri kazanım tesislerinde çeşitli işlemlerden geçirilerek yeniden kullanılabilir kağıt sağlanmaktadır. Sonuçta, bu yeniden elde edilen malzemeler ekonomiye önemli miktarda katkılar sağlamaktadır.

Atık miktarı, bütün dünya ülkelerinde hızla arttığından belli yöntemlere göre kontrol edilmesi gerekecektir. Özellikle, yakma işleminin uygulandığı bertaraf uygulamalarında oluşabilecek zararlı çevresel etkilerin önüne geçilmeli; ayrıca değerlendirilebilecek malzemeleri içeren atıkların geri dönüşümünden kazanımlar sağlanmasında uygun her çeşit atığın toplanması, geri kazanımı ve bertaraf edilmesi konularında özen gösterilmelidir (Özey, 2009: 77). Yeniden elde edilen her maddenin, ekonomiye yeniden girişiyle aslında kıt olan kaynaklara katkıda bulunulacak ve sağlanan hammadde üretim sürecinden geçirilerek tüketim mallarına dönüştürülmüş olacaktır. Öte yandan, kullanım ömrünü tamamlayan ürünlerin herhangi bir işlem görmeden atık olarak çevreye bırakılması durumunda bir başka kaynak azalımı da kayıp olarak gerçekleşecektir. Sonuçta, ürün atıklarının değerlendirilerek geri dönüşüm teknolojileriyle ekonomiye tekrar kazandırılması konusu, çevresel korumayla ekonomik gelişmelerin beraber yürütülebileceğini

göstermektedir. Bu çerçevede atıklar kaynaklara dönüştürülerek verimlilik artırılmaktadır. Atık yönetimi iyi bir şekilde planlanarak etkin yöntemlerle desteklendiğinde, sürdürülebilir kalkınmada ekonomik ve ekolojik boyutunun gerçekleştirilmesinde daha önemli olmakta ve bu yüzden kaynak yönetimi ile eş anlamlı tutulmaktadır. Böylece, hammadde ve üretim maliyetlerinde önemli tasarrufların elde edilmesinin yanında kaynakların sürdürülebilirliği de sağlanabilmektedir (Ergülen ve Büyükkeklik, 2008: 27-28).

Kulaç'ın (2006: 108-109) ifadesiyle, sürekli ve dengeli bir kalkınma modelinin gerçekleştirilmesi, üretim ve tüketimde gelecek kuşaklara yaşam alanı olacak fiziksel ve toplumsal çevreyi ve üretimde gerekli hammadde kaynaklarını yok etmeme temeline dayandırılmalıdır. Bunun yanı sıra, sürdürülebilirlik ise toplumda ekolojik sistem veya devamlılığı olan diğer sistemlerin işlevlerini kesintisiz olarak, tahrip edilmeden ve aşırı kullanmayla tüketilmeden ya da ekolojik sistemlerin hayati bağı olan temel kaynaklara aşırılığa kaçmadan sürdürülebilmelidir.

Bilinen bir başka gerçeğe göre de ülkemizde katı atıklar, uygun olduğu düşünülen bir sahada düzensiz bir şekilde depo edilmektedir. Şüphesiz, etkin atık azaltılması ve geri dönüşümü sağlanamazsa, ortaya çıkabilecek çöpler ekolojik sistemdeki tüm canlıların yaşamını zorlaştıracak veya doğadaki yaşam imkanlarını tüketecektir. Bunun için geri kazanım işlemlerinin yanında ekolojik temiz teknolojilere de yatırım yapılmazsa, oldukça gereksinim duyulan yeni depolama sahalarının yapımı ve işletimi gibi giderler eski depo alanlarının iyileştirme ve taşıma maliyetlerindeki artış çok daha fazla olabilecektir (Öztürk, 2005: 28). Yapılan çalışmalarda, çevresel yatırımların kazancının, yatırım harcamalarının dört katına ulaşabileceği belirtilmektedir. Bu oran göz önünde bulundurulduğunda kalan kısımdan fazlasının ev atıklarıyla beraber depo alanlarına aktarıldığı veya doğrudan doğaya bırakıldığı gerçeği ortaya çıkmaktadır.

Ürünlerin geri dönüşümü; çevre endişesi, işletmelerdeki sorumlulukların artışı, sürdürülebilir gelişme ve daha az kaynak ve malzeme tüketilmesi bakımından giderek yaygınlaşmakta ve ileride de daha önem kazanması beklenmektedir. Evsel katı atıkların toplama, taşıma ve bertarafı yerel yönetimlerce büyük bir malzeme birimlerinden olup, insan ve çevre sağlığı yönünden de oldukça önemlidir (Keleş, 2013: 96).

Sonuç

Dünya genelinde sürdürülebilir kalkınma anlayışı kapsamında; atıkların hem ekolojik hem de insan sağlığı bakımından riskli bir durum olmaktan çıkarak, ekonomik yönden kazanca dönüştürülmesini hedef alan atık yönetim stratejilerine yönelme söz konusudur. Bütüncül katı atık yönetimi, kaynaklarda atıkların azaltılması, tekrar kullanımı, geri dönüşüm/kazanım uygulamalarıyla başlayarak, ortaya çıkan atıkların toplanarak bertaraf edilmesiyle ile tamamlanan bir süreç olarak değerlendirilebilir.

Ülkemizde ekonomik büyümenin ivme kazanmasıyla birlikte kentleşme, nüfus artışı yoğunluğu ve refah düzeyiyle beraber atık sorunları da gündeme taşınmaktadır. Bu sorunun çözümüyle ilgili olarak entegre bir atık yönetimi yaklaşımının geliştirilmesi, sürdürülebilir kalkınmada önemli olmaktadır.

Yerel yönetimler, tüm kaynakların verimli kullanılması, atık sürecine uymayla olabilecek minimum atıkların üretimi ve ayrıştırılmasının temini ve geri dönüşümü hususlarında toplum bilincinin artırılmasında öncülük etmelidirler. Ambalaj atık geri dönüşüm sektörünün geliştirilebilmesi için atık yönetimi stratejilerinin özel sektöre teşvik ve destek vererek güçlendirilmesi hızlandırılmalıdır. Benzer konuda çalışma yapacak araştırmacılar daha fazla kriteri belirleyerek ve karar verici yetkililerine ulaşarak çalışmanın kapsamını geliştirilebilirler. Çalışmanın amacı doğrultusunda, değerlendirilebilir atıkların geri kazanımının hem ekonomi hem de çevre açısından yararlı olduğu ve çöp atık depolama alanlarına gömülme yerine ikincil hammadde olarak değerlendirilebileceğini göstermek ve farkındalık yaratmak açısından yapılacak bu araştırmanın önemli olduğu düşünülmektedir.

Kaynakça

Ökmen, M. (2003). Kent, Çevre ve Globalleşme, İstanbul: Alfa Yayınları

Bal, DA. (2006). “Çevreyle İlgili Yeni Yaklaşımlar” Çevre Bilimi (Ed. M. Aydoğdu ve K. Gezer), Ankara: Anı Yayıncılık.

Bozkurt, Y. (2012). Çevre Sorunları ve Politikaları, Bursa: Ekin Basım Yayın.

Steiner, M. ve Wiegel, M. (2009). Katı Atık Yönetimi: Atık Yönetiminin Esaslarına Yönelik Rehber Kitap, Ankara: Eflatun Yayınevi.

Kılınç, İ. (2011). *Çöp Ekonomisi yada Atık Dedikleri*, Ankara: Epos Yayınları.

Öztürk, İ. (2010). *Katı Atıkların Yönetimi ve AB Uyumlu Uygulamaları*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Palabıyık, H. ve Altınbaş, D. (2004). “Kentsel Katı Atıklar ve Yönetimi” (Ed. C. Marin ve U. Yıldırım), *Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar: Ekolojik, Ekonomik, Politik ve Yönetimsel Perspektifler*, İstanbul: Beta Yayıncılık.

Karagözoğlu, MB, Özyonar, F., Yılmaz, A. ve Atmaca, E. (2009). “Katı Atıkların Yeniden Kazanımı ve Önemi” İstanbul: Türkiye’de Katı Atık Yönetimi Sempozyumu, 15-17 Haziran, 2009.

Altıntop, E., Bozlu, H. ve Karabıyık, E. (2014). “Evsel Atıkların Ekonomiye Kazandırılması: TR2 (Adana, Mersin) Bölgesi” Çukurova Kalkınma Ajansı Evsel Atık Raporu, http://www.cka.org.tr/dosyalar/evsel_atik_raporu.pdf (21.11.2016).

Armağan, B., Demir, İ., Demir, Ö. ve Gök, N. (2006). *Katı Atıkların Ekonomide Değerlendirilmesi*, İstanbul: İTO Yayınları.

Kılınç, İ. (2011). *Çöp Ekonomisi yada Atık Dedikleri*, Ankara: Epos Yayınları.

Özey, R. (2009). *Çevre Sorunları*, İstanbul: Aktif Yayınevi. (2008), “Sürdürülebilir Kalkınmanın Ekonomik ve Çevre Boyutları Açısından Atık Yönetimi ve E-Atıklar” Niğde Üniversitesi, İİBF Dergisi, 1 (2): 19-30.

Kulaç, A. (2006). “Eskişehir Tepebaşı Belediyesi İçin Katı Atık Yönetim Sistemi Seçiminde Analitik Serim Süreci (ANP) Yaklaşımı” Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Fen Bilimleri Üniversitesi Çevre Mühendisliği Anabilim Dalı.

Öztürk, M. (2005). *Kullanılmış Alüminyum Malzemelerin Geri Kazanılması*, Ankara: Çevre ve Orman Bakanlığı Yayınları.

Keleş, R. (2013). *100 Soruda Çevre, Çevre Sorunları ve Çevre Politikaları*, İzmir: Yakın Kitabevi.

Öztürk, İ. (2010). *Katı Atıkların Yönetimi ve AB Uyumlu Uygulamaları*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Aydın İnsan ve Toplum Dergisi Yayın İlkeleri

Kapsam ve Hedef Kitle

Aydın İnsan ve Aydın Toplum Dergisi'nde, sosyal bilimlerin özellikle Psikoloji ve Sosyoloji odaklı tüm alanlarında ve alt alanlarında, araştırmaya dayanan, sahasına katkı sağlayacak nitelikte bilimsel makaleler veya daha önce yayımlanmış olan çalışmalarını değerlendiren, bu konuda yeni ve dikkate değer görüşler ortaya koyan derleme makaleler yayımlanmaktadır. Ayrıca, alanda yayımlanan bilimsel kitaplara ait makale formatındaki değerlendirme yazıları ile kitap eleştirileri ve alana katkısı olan makalelerin İngilizce veya Türkçe çevirileri de kapsam dahilindedir.

Dergide yayınlanacak eserlerin daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış olması gerekir. Bilimsel bir toplantıda sunulmuş ancak basılmamış bildirilerden üretilen makaleler, bu durum dipnotta açıkça belirtilmek koşuluyla kabul edilmektedir. Yayımlanan çalışmanın yayın hakkı dergiye aittir. Yazıları yayımlanan yazarlara telif ücreti ödenmez. Dergide yayımlanan yazılarda ileri sürülen görüşler yazarlarını bağlar ve yazıların hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.

Yayın Dili ve Yayın Sıklığı

Dergide Türkçe makalelerin yanı sıra İngilizce makaleler de yayımlanabilir. İnsan ve Toplum Araştırmaları Dergisi yılda 2 kez yayınlanan hakemli akademik ulusal bir dergidir.

Değerlendirme Süreci

Yazım ilkelerine uygun olmayan çalışmalar hakem değerlendirmesine gerek duymadan geri çevrilir. Bir yazının dergide yayımlanabilmesi için iki hakem tarafından olumlu görüş bildirilmiş olması gerekir. Hakemlerden birinin olumlu diğerinin olumsuz görüş bildirmesi durumunda editör tarafından üçüncü bir hakemin değerlendirmesine başvurulur.

Yazım Kuralları

Ana Başlık: İçerikle uyumlu, onu en iyi ifade eden bir başlık olmalı ve koyu harflerle yazılmalıdır. Makalenin başlığı sözcüklerin ilk harfi büyük olacak biçimde yazılmalı ve en fazla 10-12 sözcük arasında olmalıdır.

Yazar ad(lar)ı ve adres(ler)i: Yazar(lar)ın ad(lar)ı ve soyad(lar)ı koyu, adresler ise normal ve eğik karakterde harflerle yazılmalı; yazar(lar)ın varsa görev yaptığı kurum(lar), haberleşme ve e-posta adres(ler)i ilk sayfada dipnot ile belirtilmelidir.

Özet: Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde ifade eden ve en az 100, en fazla 150 sözcükten oluşan Türkçe “özet” ve İngilizce “abstract” bulunmalıdır. Özet içinde, yararlanılan kaynaklara, şekil ve çizelge numaralarına değinilmemeli; dipnot kullanılmamalıdır. Türkçe ve İngilizce özetleri altında bir satır boşluk bırakılarak, en az 3, en çok 5 sözcükten oluşan anahtar sözcükler (*keywords*) verilmelidir. Türkçe makalenin İngilizce başlığı olmalı ve *abstract*’ın üstünde gösterilmelidir.

Ana Metin: A4 sayfa boyutunda (29.7x21 cm.), MS Word programı, *Times New Roman* yazı karakteri ile 12 punto ve 1,5 satır aralığıyla yazılmalıdır. Sayfa kenarlarında üst 3 cm., alt 3 cm., sol 3 cm., sağ 3 cm. boşluk bırakılmalı ve sayfalar numaralandırılmalıdır. Yazılar özet, abstract, şekil ve tablo yazıları da dahil 6.000 (altıbin) sözcüğü geçmemelidir. Metin içinde vurgulanması gereken kısımlar, koyu değil eğik harflerle ya da tek tırnak içinde yazılmalıdır. Metinde tırnak işareti + eğik harfler gibi çifte vurgulamalara asla yer verilmemelidir.

Bölüm Başlıkları: Makalede, düzenli bir bilgi aktarımı sağlamak üzere ara ve alt başlıklar kullanılabilir. Makaledeki tüm ara (normal) ve alt başlıklar (yatık) 12 punto ile sözcüklerin yalnız ilk harfleri büyük, koyu karakterde yazılmalı; alt başlıkların sonunda iki nokta üst üste konulmamalı ve bir satır sonra devam edilmelidir.

Tablolar ve Şekiller: Tabloların numarası ve başlığı bulunmalı, siyah-beyaz baskıya uygun hazırlanmalıdır. Tablo ve şekiller ayrı ayrı sıra sayısı verilerek numaralandırılmalıdır. Tablo çiziminde dikey çizgiler kullanılmamalıdır. Yatay çizgiler ise yalnızca tablo içindeki alt başlıkları birbirinden ayırmak için kullanılmalıdır. Tablo numarası üste, tam sola dayalı olarak dik (normal); tablo adı ise, her sözcüğün ilk harfi büyük olmak üzere eğik (*italik*) yazılmalıdır. Tablolar metin içinde bulunması gereken yerlerde olmalıdır.

Tablo 1: *Farklı yaklaşımların karşılaştırmalı analizi*

Şekil numaraları ve adları şeklin hemen altına ortalı şekilde yazılmalıdır. Şekil numarası eğik yazılmalı, nokta ile bitmeli, hemen ardından sadece ilk harf büyük olmak üzere şekil adı dik yazılmalıdır.

Görseller: *Derginin alanı kapsamında gerekirse ilave edilir*

Dipnot: Dipnot kaynak göstermek için kullanılmamalı, dipnot kullanımına yalnızca açıklayıcı ek bilgileri için başvurulmalı ve otomatik numaralandırma yoluna gidilmelidir. Dipnotlarda kaynak göstermek için, metin içi kaynak gösterme yöntemleri kullanılmalıdır.

Alıntı ve Göndermeler/Atıflar: Yazar doğrudan ya da dolaylı olarak yaptığı tüm alıntılara aşağıdaki örneklere göre göndermede bulunmalıdır. Burada belirtilmeyen durumlarda APA6 formatı kullanılmalıdır. Doğrudan alıntılar tırnak içinde verilmeli ve italik (eğik) yazı karakteri ile yazılmalıdır.

Metin içi alıntılarda göndermeler

Göndermeler için asla dipnot kullanılmamalıdır. Tüm göndermeler parantez içinde ve aşağıdaki biçimde yazılmalıdır.

Tek yazarlı çalışmaya yönelik genel göndermelerde;
(Carter, 2004).

Tek yazarlı çalışmanın alıntı yapılan belirli bir yerine göndermelerde;
(Bendix, 1997: 17).

İki yazarlı çalışmalara göndermelerde;
(Hacıbekiroğlu ve Sürmeli, 1994: 101).

İkiden fazla yazarlı yayınlarda, metin içinde sadece ilk yazarın soyadı ve ‘vd.’ yazılmalıdır;
(Akalin vd., 1994: 11).

Kaynakça kısmında ise, birden fazla yazarlı yayınların diğer yazarları da belirtilmelidir.

Metin içinde, gönderme yapılan yazarın adı veriliyorsa, kaynağın sadece

yayın tarihi yazılmalıdır:

Gazimihal (1991:6), bu konuda “.....”nu belirtir.

Yayın tarihi olmayan yapıtlarda ve yazmalarda yalnızca yazarların adı; (Hobsbawm)

yazarı belirtilmeyen ansiklopedi vb. yapıtlarda ise kaynağın ismi, varsa cilt ve sayfa numarası yazılmalıdır.

(Meydan Larousse 6, 1994: 18)

İkinci kaynaktan yapılan alıntılar da aşağıdaki gibi yazılmalı ve kaynaklarda belirtilmelidir:

Lepecki'nin de ifade ettiği gibi “.....” (Akt. Korkmaz 2004: 176).

Kaynakça: Metnin sonunda, yazarların soyadına göre alfabetik olarak aşağıdaki örneklere göre yazılmalıdır. Kaynaklar, bir yazarın birden fazla yayını olması halinde, yayımlanış tarihine göre sıralanmalı; bir yazara ait aynı yılda basılmış yayınlar ise (2004a, 2004b) şeklinde gösterilmelidir:

Kitapların gösterilmesi

Öztürkmen, A. (1994). *Türkiye’de Folklor ve Milliyetçilik*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Carter, A. (2004). *Dans Tarihini Yeniden Düşünmek*, çev: Cansu Şipal, İstanbul: BGST Yayınları.

Makalelerin gösterilmesi

Sarısozen, M. (1970). Bağlama Metodu, *Folklor/Halkbilim* (1): 12-16.

Bakka, E. ve Felföldi, L. (2002). Whose Dances, Whose Authenticity? *Dance Research* (32): 3-18.

Kitap içi bölümlerin gösterilmesi

Lepecki, A. (2004). Concept and Presence: The Contemporary European Dance Scene. *Rethinking Dance History: A Reader*, ed. Alexandra Carter, London: Routledge, s: 176-190.

Şahin, M. (2013). Klinik Psikolog Olmak. *Klinik Psikoloji*, ed. Linden, W. ve Hewitt, P. L. Ankara: Nobel, s: 1-16.

Tezlerin gösterilmesi

Dehmen, B. (2005). Ulusal ve Küreselin Kesişme Noktasında Halk Danslarına Bir Yaklaşım: Dansın Sultanları, Yayınlanmamış, Yüksek Lisans Tezi, *İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.*

İnternet kaynaklarının gösterilmesi

İnternet elde edilen verilerin kaynakları mutlaka gösterilmeli ve Kaynakça'da erişim adresi ve erişim tarihi belirtilerek verilmelidir. Erişim adresi olarak kaynağın yer aldığı web sayfasının (ana sayfa) adresi değil, kaynağın görüntülediği adres verilmelidir.

<http://www.tdkterim.gov.tr/bts/> (12.10.2014).

Aksu, G. (2011). Özgür Bir Beden, Özgür Bir Sanat Dalı, *Yazında ve Çeviride Beden*, Akşit Göktürk'ü Anma Toplantısı (15-17 Mart 2006) İstanbul Üniversitesi. <http://mimesis-dergi.org/2011/04/ozgur-bir-alan-ozgur-bir-sanat-dali/>. (12.10.2011).

Görüşmelerin gösterilmesi

Ural, U. (2014). Artvin halk dansları çalıştırıcısı Uğur Ural ile ÜFTAD ofisinde yapılan görüşme, İstanbul: 19 Temmuz.

İletişim Bilgileri:

AYDIN İNSAN ve TOPLUM DERGİSİ

İstanbul Aydın Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi

Beşyol Mahallesi, İnönü Caddesi, No: 38
Sefaköy, Küçükçekmece/İstanbul

Tel: (212) 4441428 - 20402

Web Sayfası: <http://aitdergi.aydin.edu.tr>

E-posta: aitdergi@aydin.edu.tr

Author's Guide

Author's may send their articles which are prepared in accordance with the below stated publishing and editorial principles, together with the "article presentation form" via e-mail to the provided addresses.

Providing the permissions of the authors (the main author or the rightful publishing house) is obligatory for the translated texts and articles as well.

The articles which are sent to their authors for further improvement and/or proofreading following the preliminary reviews and referee evaluations, must be edited accordingly and delivered back to the journal in one month at the latest.

On the other hand, the articles which are found to be conflicting with this guideline, will be returned to their authors for further proofreading and will not be issued.

Publishing Principles

Aydin İnsan ve Toplum is a national, peer-reviewed journal printed twice a year by Istanbul Aydin University, Faculty of Arts and Sciences.

Aydin İnsan ve Toplum Journal publishes in all fields and sub-fields of social sciences especially Psychology and Sociology focused scientific articles which rely upon research and contribute to its field or collection articles which evaluate previously published works and offer new and noteworthy views in the related subject. In addition, evaluation articles from scientific books that are published in the related fields and book reviews together with the Turkish or English translations of related articles are also within the scope of the journal's publication.

The journal only accepts articles which are not published or accepted to be published previously. Articles which are created from the reports that are not published but presented in a scientific gathering can be accepted provided that the case is clearly stated in the footnote. No royalty fee is paid to the authors of the articles that are published in the journal. The scientific, ethic and legal responsibilities of the views and translations

conveyed in the manuscripts which are published in the journal belong to their respective authors.

Evaluation Process

In result of the preliminary evaluation, the articles that are found to be conflicting with the editorial principles are rejected without further evaluation. Two positive referee reviews are required in order for an article to be published in the journal. In case an article receives a positive and a negative review from the two referees, the editor of the journal consults the evaluation of a third referee.

Publishing Language

In addition to Turkish, journal publishes articles in English language as well.

Editorial Principles

I. Main Title

Written in **bold** letters, the main title must be congruent with the text content expressing the treated subject in the best way. The main title must not exceed 10-12 words of which initials must be capitalized.

II. Author's Name(s) and Address(es)

The name(s) and surname(s) of the authors must be typed in **bold** whereas the addresses must be typed in italic letters. If there are any, the title(s) and the workplace(s) of the authors as well as their contact information must be indicated on the first page with a footnote.

III. Abstract

The article must include an abstract in both English and Turkish (özet) languages, which briefly and clearly summarizes the subject of the text and consists of at least 100 and at most 150 words. The abstract must not refer to the cited sources, figures and graphic numbers used in the text or contain footnotes. Authors must provide keywords consisting of at least 3 and at most 5 words leaving an empty line under the English and Turkish abstracts. The Turkish abstract must also have its title in Turkish.

IV. Main Text

The text must be written with Times New Roman font-type, 12-point font size leaving 1,5 space between lines and 3 cm margins on top, bottom and both sides of an A4-sized (29.7x21 cm) MS Word page. The pages must be numbered. The text must not exceed 6000 (six thousand) words including its Turkish and English abstracts, figures and table contents. The parts of the text which are to be emphasized must be written either in italics (not in **bold**) or shown in single quotation marks (‘’). The text must never contain double emphases using quotation marks and italics at the same time.

V. Sub-titles

The section and sub-titles may be preferred for delivering the information in an orderly way. All the section (regular) and sub (italics) titles must be written in 12- point size, **bold** characters, capitalizing only the initial letters of each word in the title. Sub-titles must not be followed by a colon (:) and the text must begin after an empty line.

VI. Tables and Figures

Tables must be prepared according to black and white printing with a title and number. Tables and figures must be numbered separately. Tables must not be drawn with vertical lines; horizontal lines, on the other hand, must only be used for categorizing the sub-titles within the table. The number of the table must be indicated above the table, on left side, in regular fonts; the title of the table must be written in italics capitalizing the initials of each word. Tables must be located in their proper places within the text.

» Example: Tablo 1: Farklı yaklaşımların karşılaştırmalı analizi

The numbers and the titles of the figures must be centered just below the figure. The number of the figure must be in italics followed by a full stop (.). Right after comes the title of the figure in regular fonts with only the initial letter capitalized.

VII. Visuals

The images, photographs or special drawings included within the text must be scanned in 300 ppi (300 pixels per inch) with a 10 cm short edge in JPEG format. In addition to the article and the “article presentation form”, all the visual materials used in the text must be e-mailed to the provided addresses in JPEG format. The online sourced images must also comply with 10 cm/300 ppi rule. Visuals must be titled according to the criteria specified for tables and figures (item VI) above. Technically problematic or low-quality images may be requested from the contributor again or may be completely removed from the article by the editorial board. Author(s) are responsible for the quality of the visual materials to be used in their articles.

The images and photographs must be prepared according to black and white printing. The titles and the numbers of the visuals must be centered and typed in italics. The type of the visual and its number must be typed in italics followed by a full stop (.) and the name of the image typed in regular fonts with capital initials:

» **Example:** *Resim 10. Wassily Kandinsky, ‘Kompozisyon’* (Anna-Carola Krausse, 2005: 91).

The pages containing figures, charts and images must not exceed 10, with only occupying one third of the text. If possible, authors may place the figures, charts and images where they are supposed to be providing that it will be prepared as ready to be published, if not they can write the numbers of the figures, charts and images leaving empty space in the text in the same size.

VIII. Footnotes

Footnotes must only be used for additional explanatory information with automatic numbering. Footnotes must not be used for citation or giving references.

IX. Citation and References

Authors must give references for all their direct or indirect quotes according to the examples given below. In case not specified here, authors must consult APA 6th edition referencing and citation style. Direct quotes must be given in italics using quotation marks (“”). Footnotes must never be used for giving references. All references must be written in parentheses and as indicated below.

- » Works by a single author: (Carter, 2004).
 - o Specific passages in works by a single author: (Bendix, 1997: 17).
- » Works by two authors: (Hacıbekiroğlu and Sürmeli, 1994: 101).
- » Works by more than two authors: (Akalın et. al, 1994: 11). The other contributing authors must only be indicated in the bibliography section.
- » If the name of the author is mentioned within the text, only the publishing date of the source are provided: Gazimihal (1991: 6) states that “.....”.
- » Works with no publication dates, can be cited with the name of the author: (Hobsbawn)
- » Works with no author name, such as encyclopedias, can be cited with the name of the source and if available the volume and page numbers: (Meydan Larousse 6, 1994: 18)
- » The quotes that are taken from a secondary source are indicated as follows and must also be given in bibliography: As Lepecki also expresses “.....” (Korkmaz, 2004: 176).

X. Bibliography

The bibliography must be given at the end of the text in an alphabetical order as shown in the following examples. The sources must be sorted according to their publication dates in case an author has more than one publication. On the other hand, the publications that belong to the same year must be shown as (2004a, 2004b...).

Books

- » Öztürkmen, A. (1994). Türkiye’de Folklor ve Milliyetçilik, İstanbul: İletişim Yayınları.
- » Carter, A. (2004). Dans Tarihini Yeniden Düşünmek, çev: Cansu Şipal, İstanbul: BGST Yayınları.

Articles

- » Sarısözen, M. (1970). Bağlama Metodu, Folklor/Halkbilim (1): 12-16.
- » Bakka, E. ve Felföldi, L. (2002). Whose Dances, Whose Authenticity? Dance Research (32): 3-18.

Sections of a Book

- » Lepecki, A. (2004). Concept and Presence: The Contemporary European Dance Scene. Rethinking Dance History: A Reader, ed. Alexandra Carter, London: Routledge, s: 176-190.
- » Şahin, M. (2013). Klinik Psikolog Olmak. Klinik Psikoloji, ed. Linden, W. ve Hewitt, P. L. Ankara: Nobel, s: 1-16.

Thesis

- » Dehmen, B. (2005). Ulusal ve Küreselin Kesişme Noktasında Halk Danslarına Bir Yaklaşım: Dansın Sultanları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Online Sources

Online sources must be cited for the data obtained from internet as well. The full web address of the accessed web-page (not the home page) and the accessed date must be indicated in the bibliography for the online sources:

- » <http://www.tdkterim.gov.tr/bts/> (12.10.2014).
- » Aksu, G. (2011). Özgür Bir Beden, Özgür Bir Sanat Dalı, Yazında ve Çeviride Beden, Akşit Göktürk’ü Anma Toplantısı (15-17 Mart 2006) İstanbul Üniversitesi. <http://mimesis-dergi.org/2011/04/ozgur-bir-alan-ozgur-bir-sanat-dali/>. (12.10.2011).

Interviews

- » Ural, U. (2014). Artvin halk dansları çalıştırıcısı Uğur Ural ile ÜFTAD ofisinde yapılan görüşme, İstanbul: 19 Temmuz.
Contact Information:

Contact Information:

AYDIN İNSAN ve TOPLUM DERGİSİ

Editorial Board

Istanbul Aydın University, Faculty of Arts and Sciences

Beşyol Mahallesi, İnönü Caddesi, Nu: 38
Sefaköy, Küçükçekmece/İstanbul

Tel: (212) 444 1 428

Web: <http://aitdergi.aydin.edu.tr>

E-mail: aitdergi@aydin.edu.tr